

Tapani Kauppinen, Vilja Tähtinen

Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi -käsikirja

Aiheita 8/2003

ISBN 951-33-1330-1
ISSN 1236-9845

Stakesin monistamo, Helsinki 2003

Tekijät Tapani Kauppinen, Vilja Tähtinen		Julkaisija Stakes
		Kustantaja Stakes
Julkaisun nimi Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi -käsikirja		
Julkaisun sarja ja numero Aiheita 8/2003		
Tiivistelmä Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi -käsikirja esittelee ennakoarvioinnin prosessin, periaatteita, menetelmiä, tarkistuslistoja ja kokemuksia. Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi (IVA) on ennakkoon tehtävää arviointia päätöksen vaikutuksista ihmisten terveyteen ja hyvinvointiin. Se sisältää sekä sosiaalisten vaikutusten arvioinnin (SVA) että terveysvaikutusten arvioinnin (TVA). Sitä sovelletaan monitieteellisesti erilaisten hankkeiden, suunnitelmien, ohjelmien tai päätösten ennakoarviointiin. Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi jäsennetään vaiheiden kautta. Vaiheita voidaan soveltaa erilaisiin suunnittelu- ja päätöksentekotilanteisiin. Eri vaiheissa voidaan käyttää erilaisia menetelmiä, joita esitellään tässä käsikirjassa.		
Avainsanat Arviointi, Sosiaaliset vaikutukset, terveysvaikutukset, ohjelmat, suunnitelmat, päätöksenteko, kehittäminen		
Muut tiedot (esim. elektroninen julkaisu tai verkkojulkaisun osoite)		
ISSN 1236-9845 (Aiheita)	ISBN 951-33-1330-1	
Kokonaissivumäärä 43	Kieli Suomi	Hinta 10 (sis. alv)
Jakaja ja myyjä Stakes, PL 220, 00531 Helsinki, puh (09) 3967 2140 tai (09) 3967 2141 tai automaatti (09) 3967 2308, faksi (09) 3967 2450		

Hyvä Lukija,

Tässä käsikirjassa esitellään Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi (IVA) –prosessi. Käsikirja tukee arvioinnin suunnittelua, toteutusta ja laadun tarkastelua tarjoamalla periaatteita, menetelmiä ja hyviä käytäntöjä. Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi soveltuu

- hankkeiden lakisääteiseen arviointiin (YVA-laki),
- kaavoituksen yhteydessä tehtävään arviointiin (MRL),
- tiettyjen suunnitelmien ja ohjelmien (YVA-laki, EU-direktiivi) sekä
- kaikkien muiden suunnitelmien ja päätösten vapaaehtoiseen ennakoarviointiin.

Käsikirjan käyttäjinä voivat olla arviointien tilaajat, tekijät tai arviointien valvojat. Näitä voivat olla kuntien ja kaupunkien johtavat viranhaltijat, sosiaali- ja terveysalan viranomaiset ja luottamushenkilöt, järjestöjen ja kansalaisryhmien edustajat ja tavalliset asukkaat. Lisäksi käsikirjaa voivat käyttää ympäristö- ja teknisen alan viranhaltijat, luottamushenkilöt, arviointeja tekevät konsultit ja arviointia seuraavat tai siitä lausuntoja antavat viranomaiset ja asukkaat.

Käsikirja tukee sosiaali- ja terveysministeriön opasta Ympäristövaikutusten arviointi: Ihmisiin kohdistuvat terveydelliset ja sosiaaliset vaikutukset (1999:1) antamalla työ- ja tarkistuslistoja ennakoarvioinnin toteuttamiseksi ja ohjaamalla lisätiedon äärelle. Ympäristöministeriö ohjaa yleisesti, seuraa, kehittää ja ohjeistaa tarkemmin arvioinnin toteuttamista lakien edellyttämässä tilanteissa.

Käsikirja esittelee vaiheittain Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arvioinnissa tärkeitä periaatteita ja työmenetelmiä. Esimerkkikuvat havainnollistavat eri vaiheissa ja eri sovelluksissa käytettäviä menetelmiä. Lisäksi käsikirjan lopussa on sosiaali- ja terveysalan käyttäjien kokemuksia Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arvioinnista.

Käsikirjassa viitataan Stakesin [www -sivustoon](http://www.stakes.fi/sva) <http://www.stakes.fi/sva>, jossa kerrotaan tarkemmin vaikutusten arvioinnin periaatteista, menetelmistä, taustoista sekä annetaan lisätietoja. Käsikirjassa on lyhyt kirjalista lisätiedosta. Lähdeviitteet ja tarkempi lähdeluettelo löytyvät vastaavilta [www-sivuston](http://www.stakes.fi/sva) kohdilta. Internetsivuilla on myös esimerkkejä hyvistä, jo toteutuneista arvioinneista. Internetsivustoa päivitetään jatkuvasti.

Kiitokset käsikirjaa sen eri vaiheissa kommentoineille asiantuntijoille; ylitarkastaja Jaakko Ellisaari STM, neuvotteleva virkamies Ulla-Riitta Soveri, ylitarkastaja Katri Tulkki, yliarkkitehti Carita Strandell, ylitarkastaja Seija Rantakallio ja ylitarkastaja Leena Ivalo YM, vanhempi tutkija Ulla Huimala Suomen ympäristökeskus, ylitarkastaja Peppi Saikku Etelä-Suomen lääninhallitus, lääninterveystarkastaja Matti Karuvaara Itä-Suomen lääninhallitus, sekä useille Stakesin asiantuntijoille.

Kiitos myös esimerkkien antajille ja kokemusten kirjoittajille, [www-sivuston](http://www.stakes.fi/sva) lukijoille ja muille asiantuntijoille, jotka ovat kommentaillaan auttaneet sivuston päivittämisessä ja tämän käsikirjan kirjoittamisessa.

Helsingissä helmikuussa 2003
Tapani Kauppinen ja Vilja Tähtinen

Sisällys

Hyvä Lukija,	1
Mitä Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi on?.....	3
Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointia voidaan soveltaa erilaisissa tilanteissa	3
Osallistuminen ja vuorovaikutus tuottavat tietoa vaikutuksista	4
Asukkaiden osallistuminen ei yksin riitä	4
Sosiaali- ja terveysalan asiantuntemusta tarvitaan arviointiin	4
Vaikutusten arvioinnin eteneminen voidaan kuvata vaiheittain	5
Vaihe 1: Arvioinnin tarpeellisuuden selvittäminen	5
Vaihe 2: Tietojen hankinta ja täydentäminen	6
Lyhyt tiedonkeruuprosessi	8
Kerätyn tiedon käsittely ja analysointi	9
Vaihe 3: Vaikutusten tunnistaminen ja rajaaminen	10
Tunnistamisen apuna käytettäviä jaotuksia	11
Taulukko vaikutusten tunnistamisenmenetelmänä	11
Arviointiin valittavien vaikutusten rajaaminen	12
Vaikutusketjut ja vaikutusverkot	14
Vaihe 4: Vaihtoehtojen muodostaminen ja kuvaaminen	15
Nollavaihtoehto tarvitaan arvioinnin pohjaksi	17
Vaihe 5: Vaikutusten ja vaihtoehtojen arviointi	17
Vaihtoehtojen vertailun esittäminen	18
Toiminto-tavoite -analyysi	19
Arvioinnin laatu	19
Vaihe 6: Arvioinnin raportointi	21
Vaihe 7: Seuranta	22
Eri tapoja toteuttaa seuranta	24
Kokemuksia ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arvioinnista.....	25
Projektityöntekijä Jouni Mäkäräinen: Ihminen näkyväksi kaavoituksen vaikutusten arvioinnissa	25
Toimitusjohtaja Erkki Torppa: Hämeenlinnan hyvinvointikertomus ja -tase	26
Sosiaalisiihteeri Jaana Penttilä "Sosiaalisten vaikutusten arviointi tukee järjestötyön tavoitteita"	27
Läininterveystarkastaja Matti Karuvaara "YVA:sta IVA:an läänissä"	28
Sanasto.....	29
Lisätietoa.....	30
Liite 1. Tietojen hankinta- ja käsittelymenetelmiä arvioinnin eri vaiheissa	32
Liite 2. Tarkistuslista päätösten vaikutuksista ihmisiin	33

Mitä Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi on?

Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arvioinnin (IVA) tarkoituksena on arvioida ennalta monitieteellisesti hankkeen, suunnitelman, ohjelman tai päätöksen toteuttamisesta aiheutuvia merkittäviä vaikutuksia, jotka kohdistuvat ihmisten terveyteen ja hyvinvointiin.

Vaikutusten arviointi toimii suunnittelun ja päätöksenteon apuvälineenä. Sen avulla voidaan löytää uusia näkökulmia päätösten vaikutuksiin. Perinteisestä arviointityöstä poiketen vaikutusten arviointi on luonteeltaan ennakoivaa, se tarkastelee vasta suunnitteilla olevan päätöksen vaikutuksia. Teknisessä suunnittelussa ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi tuo näkyviin hyvinvoinnin ja terveyden yhteyden teknisiin ratkaisuihin.

Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi -termi sisältää sekä sosiaalisten vaikutusten arvioinnin (SVA) että terveysvaikutusten arvioinnin (TVA).

Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointia voidaan soveltaa erilaisissa tilanteissa

Ihmisiin kohdistuvia vaikutuksia on alettu arvioida järjestelmällisesti lain ympäristövaikutusten arviointimenettelystä (jatkossa *YVA-laki*) tultua voimaan vuonna 1994. Ympäristövaikutusten arviointi on prosessi, jossa selvitetään ja arvioidaan esitetyn hankkeen ja sen vaihtoehtojen vaikutuksia ihmisen terveyteen, elinoloihin ja viihtyvyyteen, luontoon, rakennettuun ympäristöön, luonnonvarojen hyödyntämiseen sekä niiden keskinäisiin vuorovaikutussuhteisiin.

Hankkeiden suunnittelun yhteydessä arvioidaan, mitä vaikutuksia esimerkiksi automarketin, junaradan, suursikalan tai moottoritien rakentaminen aiheuttaa tietyn alueen ihmisille ja palveluihin.

Maankäyttö- ja rakennuslain (MRL) mukaisissa maankäytön suunnitelmissa on kaavaa laadittaessa selvitettävä merkittävät välittömät ja välilliset vaikutukset: muun muassa ihmisten elinoloihin ja elinympäristöön. Yleiskaavoissa korostuvat vaikutukset terveyteen, sosiaalisiin oloihin ja kulttuuriin. Asemakaavoissa korostuvat myös vaikutukset turvallisuuteen ja eri väestöryhmien toimintamahdollisuuksiin lähiympäristössä.

Vaikutuksia tarkastellaan esimerkiksi uusien asuin- tai teollisuusalueiden suunnittelussa, täydennysrakentamisessa ja alueiden käyttöä muutettaessa, satama- tai teollisuusalueen asuinkäyttöön muuttaminen.

Suunnitelmien ja ohjelmien vaikutusten arviointia (SOVA) edellyttää YVA-laki. Ympäristövaikutusten arvioinnin tarve riippuu siitä, aiheuttaako suunnitelman tai ohjelman toteuttaminen merkittäviä ympäristövaikutuksia. Suomessa 1.7.2004 voimaanastuva EU-direktiivi voi tuoda muutoksia arviointikäytäntöön.

Suunnitelmien ja ohjelmien vaikutuksia voidaan tarkastella esimerkiksi vanhustenhuollon strategioiden, vammaispoliittisen ohjelman tai hyvinvointipoliittisen ohjelman tai energiansäästöohjelman valmistelun yhteydessä.

Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointia voidaan *soveltaa kaikkiin suunnitelmiin ja ohjelmiin*. Esimerkkejä tällaisista arvioinneista on olemassa vanhainkodin suunnittelussa tai kuntien talousarvioinneissa. Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi soveltuu erilaisiin päätös-

ten valmisteluun. Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arvioinnin avulla voidaan kehittää päätöksentekoa vaikutustietoisempaan ja osallistavampaan suuntaan.

Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arvioinnin keskeisiä periaatteita ovat:

- ennakoiva, suunnitteilla olevan tarkastelu
- tuottaa tietoa päätöksenteon tueksi
- monialaisuus ja yhteistyö
- osallistuminen ja vuorovaikutus
- vaiheittain etenevä prosessi.

Lisää termeistä ja soveltamiskohteista: www.stakes.fi/sva/termit.htm

Osallistuminen ja vuorovaikutus tuottavat tietoa vaikutuksista

Osallistuminen on tärkeä osa tiedon tuottamista ja analyysiä Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arvioinnissa. Päätöksen tavoitteiden määrittely, päätöksestä aiheutuvien vaikutusten tunnistaminen ja vaikutusten merkittävyyden arvottaminen ei onnistu, jos kaikki osalliset eivät voi olla mukana. Osallisia ovat esimerkiksi kohdealueen asukkaat sekä sosiaali- ja terveysalan asiantuntijat.

Asukkaiden osallistuminen ei yksin riitä

Hyvässä arvioinnissa tarvitaan päätöksen kohteena olevien ihmisten osallistumista arviointiin. Näitä ihmisiä kutsutaan ruohonjuuritasoksi, asukkaiksi, asiakkaiksi, asiantuntijoiksi tai osallisiksi. On olemassa paljon sekä tiedonkeruuta että vuorovaikutusmenetelmiä, joita voidaan käyttää osallistumisessa ja vuorovaikutuksessa. Eri väestöryhmien tavoitteiden ja tarpeiden kartoittamiseksi on olemassa omia menetelmiä.

Pelkästään asukkaiden kuuleminen ei kuitenkaan riitä Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arvioinniksi. Tarvitaan asiantuntijoita täydentämään ja tulkitsemaan mielipidetietoa.

Sosiaali- ja terveysalan asiantuntemusta tarvitaan arviointiin

Päivittäisestä työstä saatujen kokemusten kautta sosiaali- ja terveysalan asiantuntijoilla (viranomaisilla, kolmannella sektorilla, tutkijoilla yms.) on paikallistuntemusta ja arvokasta tietoa yhteisön toiminnasta. Asiantuntijoiden osallistuminen helpottaa myös vaikutusten tunnistamista, arvottamista ja mahdollisuuksia lieventää kielteisiä vaikutuksia.

Sosiaali- ja terveysalan asiantuntijoiden osallistuminen tukee:

- ehkäisevää työtä ja terveyden edistämistä
- hiljaisten väestöryhmien huomioimista
- yleisen edun esilletuomista
- hiljaisen tiedon muuttamista käyttötiedoksi
- pitkien vaikutusketjujen tunnistamista
- monipuolisempaa myönteisten ja kielteisten vaikutusten tunnistamista
- kielteisten vaikutusten lieventämiskeinojen valintaa.

Arvioinnin tekijän suunnittellessa osallistumista ja arvioinnin laadun tarkastajan miettiessä osallistumisen onnistumista, on hyvä tarkistaa onko:

- kaikilla kiinnostuneilla tahoilla mahdollisuus osallistua

- osallisilla oikeus ja mahdollisuus esittää kysymyksiä, näkökulmia ja selityksiä koko arviointiprosessin ajan
- osallistuminen järjestetty niin, että vuoropuhelu on mahdollista
- suunnittelu mahdollisimman avointa ja perustellaanko tehdyt valinnat
- osallisilla riittävästi tietoa käytettävissään sekä samanlaiset mahdollisuudet hankkia ja tuottaa lisätietoa
- tuotettu aineisto havainnollista ja ymmärrettävää.

Osallistumisen ja vuorovaikutuksen menetelmiä: www.stakes.fi/sva/osallistuminen.htm

Vaikutusten arvioinnin eteneminen voidaan kuvata vaiheittain

Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointia voidaan soveltaa erilaisiin suunnittelu- ja päätöksentekotilanteisiin. Tässä esitellään arviointiprosessin yleiset vaiheet, jotka toistuvat yleensä sovelluksesta riippumatta.

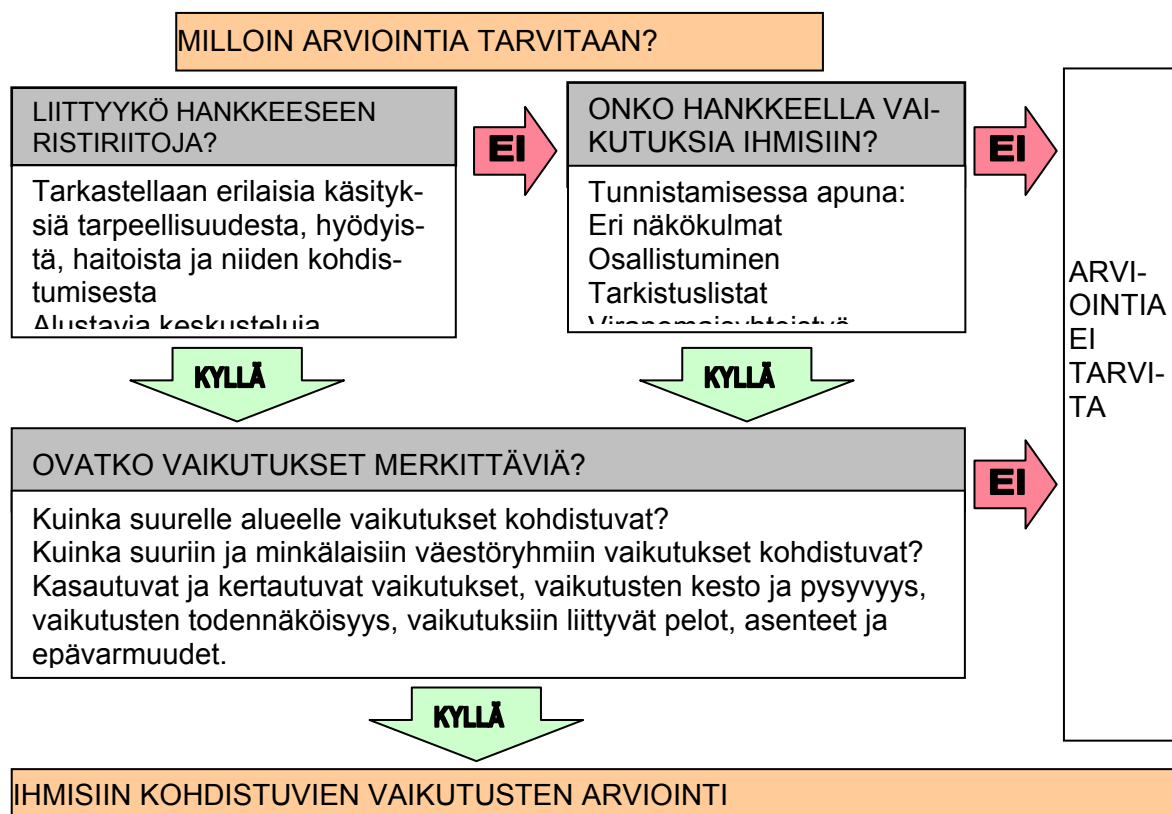
Vaihe I: Arvioinnin tarpeellisuuden selvittäminen

Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi toteutetaan osana ympäristövaikutusten arviointiprosessia, kun on kyseessä YVA -lain määrittämä hanke, suunnitelma tai ohjelma. Lisäksi ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi toteutetaan kaavoituksen yhteydessä.

Muun päätöksenteon osalta on mietittävä tarvitaanko arviointia ja voidaanko sillä vaikuttaa päätöksentekoon. Arvioinnin tarpeellisuutta voidaan selvittää esimerkiksi lyhyellä paneelikeskustelulla. Siinä selvitetään asiantuntijoilta ja mahdollisilta osallisilta kysymysten sekä media-analyysin avulla alustavasti mahdollisia vaikutuksia ja niiden merkittävyyttä. Myös arvioinnin kohteena olevaan suunnitelmaan liittyvät ristiriidat voivat vaatia arviointia.

YVA-lain tarkoittamissa hankkeissa arviointi käynnistetään arviointiohjelmalla, joka sisältää mm. suunnitelman osallistumisen järjestämisestä. Lisäksi kaavoituksen yhteydessä tehdään osallistumis- ja arviointisuunnitelma. Suunnitelmaa laadittaessa mietitään arvioinnin laajuus. Jos arviointi sisällytetään muuhun suunnitteluun ja päätöksentekoon, täytyy miettiä mihin suunnittelun ja päätöksenteon vaiheisiin arviointi parhaiten soveltuu.

Tarkemmin aiheesta ja esimerkkejä: www.stakes.fi/sva/tarpeellisuus.htm

Kuva 1. Malli arvioinnin tarpeellisuuden selvittämisestä. Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi on hyvä toteuttaa aina kun on syytä olettaa, että päätös vaikuttaa merkittävästi ihmisten terveyteen, hyvinvointiin, viihtyvyyteen, asumisolosuhteisiin, liikkumiseen tai palveluihin.

Vaihe 2: Tietojen hankinta ja täydentäminen

Arvioinnin eri vaiheissa tarvitaan tietoa vaikutuksista ihmisiin. Lisää tietoa hankitaan koko arvioinnin ajan. Tiedonkeruu painottuu yleensä arvioinnin alkuun. Kerättyä tietoa voidaan käyttää hyväksi myös myöhemmissä vaiheissa, esim. etsittäessä vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

- Onko päätöksellä tai suunnitelmalla merkittäviä vaikutuksia? Kerätään tietoa arvioinnin tarpeellisuuden harkintaa varten.
- Mitä tiedetään alueesta ja yhteisöstä? Kootaan ja täydennetään lähtötietoja
- Millaisia vaikutuksia suunnitelma tuottaa? Tunnistetaan ja rajataan arvioitavat vaikutukset.
- Millaisia vaihtoehtoisia ratkaisuja on olemassa? Kerätään tietoa, jotta voidaan kuvata vaihtoehtoja.
- Millaisia vaikutuksia eri vaihtoehdot tuottavat? Kerätään tietoa vaihtoehtojen vaikutuksista.
- Tietävätkö päättäjät vaihtoehtojen todennäköiset vaikutukset? Raportoidaan kerätty materiaali ja siihen perustuva arviointi.
- Onko vaikutukset arvioitu oikein? Tiedon kerääminen toteutuneista vaikutuksista tukee tulevia arviointeja.

YMPÄRISTÖMINISTERIÖN PÄÄTÖS YMPÄRISTÖVAIKUTUSTEN ARVIOINTIMENETTELYN SOVELTAMISESTA

Helsingin keskustatunnelihanke

14.8.1998 (Dnr 3,4,7/556/98)

HANKKEESTA VASTAAVA

Helsingin kaupunki.

HANKKEEN KUVAUS

Helsingin kaupunki suunnittelee keskustatunnelia osana kantakaupungin liikennejärjestelmää. Hanke tähtää keskusta-alueen viihtyvyyden ja liikenteen sujuvuuden parantamiseen...

YHTEYSVIRANOMAISEN ESITYS

Uudenmaan ympäristökeskus on kirjeessään 6.3.1998 (DNro 0198R001-53) tehnyt ympäristöministeriölle esityksen ympäristövaikutusten arviointimenettelyn soveltamisesta hankkeeseen.

Esityksessään ympäristökeskus katsoo, että hankkeen vaikutukset ovat moninaisia ja ne sijoittuvat tiheään asutulle kaupunkialueelle. Tällöin sen vaikutukset kohdistuvat suureen joukkoon ihmisiä ja sen vaikutuksia on pidettävä laaja-alaisina. Vaikutukset kohdistuvat lisäksi alueeseen, jolla on runsaasti merkittäviä kaupunkikuvallisia arvoja. Kaupunkikuvalliset arvot yhdistettynä suureen vaikutuksen kohteeksi joutuvaan ihmismäärään tekevät vaikutuksista myös merkittäviä.

MUUT ASIAA KOSKEVAT YMPÄRISTÖMINISTERIÖLLE TEHDYT ESITYKSET

Helsingin ylioppilaskunnan piirissä toimiva yhdistys DODO HYY ry on kirjeessään 17.3.1998 tehnyt ympäristöministeriölle esityksen YVA-lain mukaisen harkinnanvaraisen ympäristövaikutusten arvioinnin käynnistämiseksi Helsingin keskustatunnelihankkeesta. Vastaavan esityksen on tehnyt myös Helsingin ylioppilaskunnan piirissä toimiva yhdistys HYY:n vihreät ry kirjeessään 26.3.1998.

HYY:n vihreät esittävät perustelunaan, että keskustatunneli tulisi toteutuessaan suuntaamaan voimakkaasti kasvavia liikennevirtoja tiheästi asutulle kaupunkialueelle, jolla asukkaisiin kohdistunut liikenteestä johtuva haitta on ennen tunnelia ollut merkittävästi pienempi. Molemmat yhdistykset katsovat, että hankkeella saattaa mitä ilmeisimmin olla laaja-alaisia haitallisia ympäristövaikutuksia historialliselle kaupunkiympäristölle, ihmisten viihtyvyydelle ja terveydelle sekä maisemakuvalle...

Kuva 2. Esimerkki YVA-menettelyn soveltamisesta yksittäistapauksessa. Yleensä alueellinen ympäristökeskus esittää ympäristöministeriölle harkinnanvaraisen ympäristövaikutusten arviointimenettelyn käynnistämistä. Harkinnanvaraisen YVA:n käynnistämistä voivat ehdottaa kaikki ne, joiden oloihin tai etuihin hanke saattaa vaikuttaa.

Arvioinnin alussa ihmisistä ja yhteisöstä tarvitaan vähintään seuraavat tiedot:

- Kuvaus väestörakenteesta. Esimerkiksi väestön määrä, ikä- ja sosioekonomi-
nen asema, perhetyyppi, sairastavuus, koulutustaso. Lähteitä: tilastot, vertailu
siitä, poikkeako kohdealue kunnan tai maan keskiarvosta. Miten?
- Yleiskuvaus elinkeinorakenteesta ja sen kytköksistä suunniteltuun hankkeeseen. Esimerkiksi tulotaso, työllisyys, asukkaiden ammattijakauma, työpaikkojen määrä ja työpaikkaomavaraisuus. Lähteitä: tilastot, karttatulkinta, muut asiakirjat, haastattelut.
- Tiedot maankäytöstä ja sitä koskevista suunnitelmista. Esimerkiksi kaavoitustilanne, maankäytön suunnitelmat, virkistykseen sopivat alueet, ympäristöterveyden riskialueet, muut hankkeet, jotka voivat vaikuttaa arviointiin. Lähteitä: viralliset asiakirjat, viranhaltijoiden haastattelut.
- Kuvaus elinympäristön tilasta ja laadusta. Esimerkiksi ilman ja juomaveden laatu, melu ja hiljaiset alueet, maaperän puhtaus. Menetelmänä päästö- ja pituusmittaukset, tilastot, maankäytön suunnitelmat, ympäristöterveysohjelmat.
- Kuvaus elinympäristön ominaisuuksista ja yhteisön elinolosuhteista. Esimerkiksi palvelurakenne, turvallisuus, ympäristön kokeminen, viihtyvyys, yhteisön omat tavoitteet. Lähteitä: tilastot, havainnointi, karttatulkinta, haastattelut, hyvinvointiohjelmat.
- Arvio vallitsevista sosiaalisista ja kulttuuriarvoista. Esimerkiksi elämäntapa, alueidentiteetti, ympäristöön ja yhteisöön kohdistuvat ristiriidat. Lähteitä: media-analyysi, haastattelut.
- Lähtötietojen lähteet ja arvio tietojen luotettavuudesta ja puutteista.

Arvioinnin alussa on olennaista löytää alueen ja yhteisön ominaispiirteet ja mahdolliset paikalliset erityispiirteet, jotka vaikuttavat vaikutusten tunnistamiseen, arvottamiseen ja arviointiin. Arvioinnin edetessä on tärkeää tietää miten vaikutukset kohdistuvat eri ihmisryhmiin, kuinka he kokevat vaikutukset sekä kuinka voidaan lieventää kielteisiä vaikutuksia ja vahvistaa myönteisiä vaikutuksia.

Liitteeseen 1 on koottu eri vaiheissa käytettyjä menetelmiä tiedon hankintaan ja käsittelyyn.

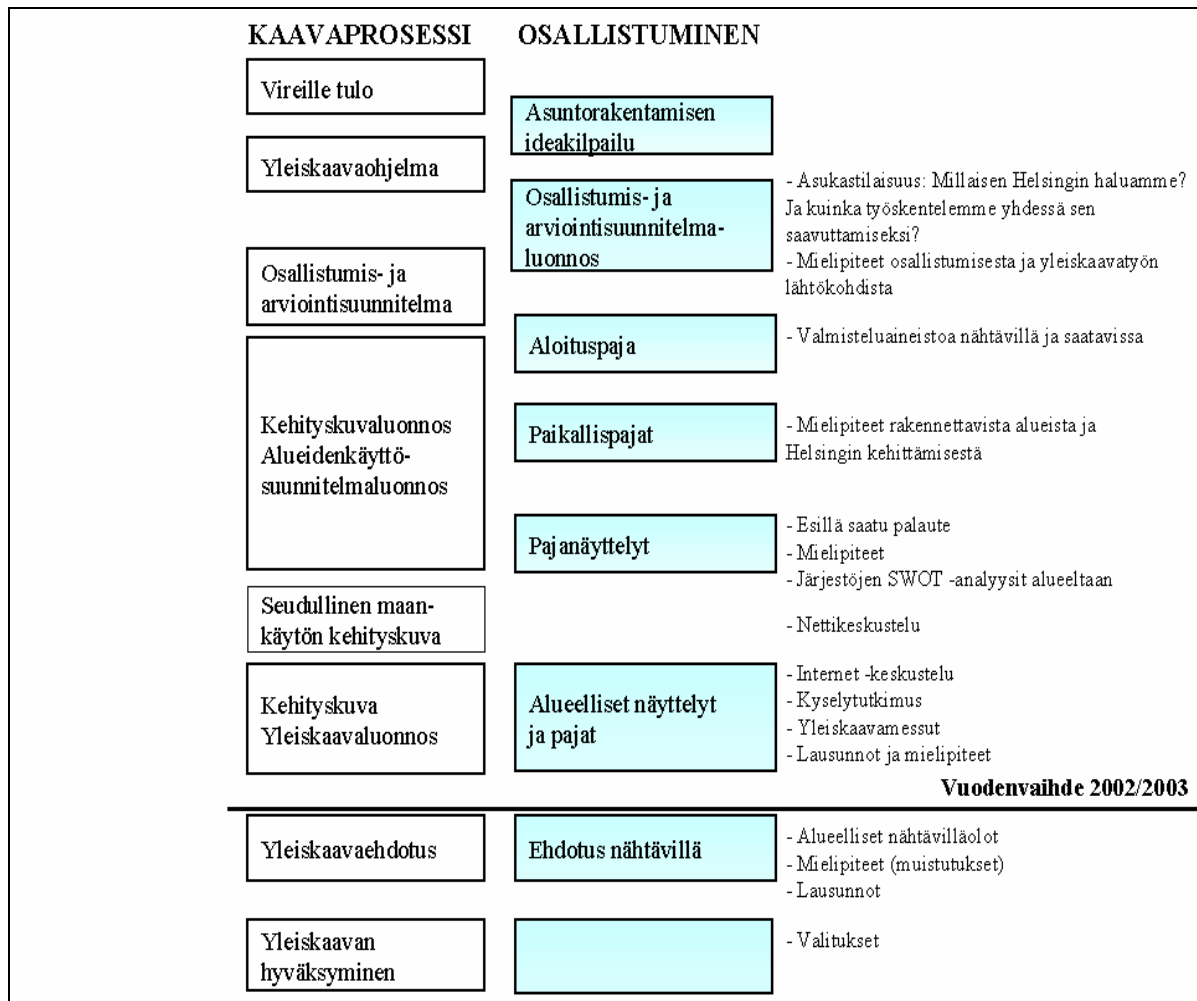
Tarkemmin aiheesta ja esimerkkejä: www.stakes.fi/sva/tiedonhankinta.htm

Lyhyt tiedonkeruuprosessi

Usein arvioitavasta yhteisöstä eikä sen arvoista tiedetä ennalta riittävästi. Suppeammassa suunnittelussa nopea tapa on edetä kolmevaiheisesti:

1. Tutustu dokumenttien avulla alueen väestötietoihin ja ympäristön ja kulttuurin erityispiirteisiin. Onko alueella esimerkiksi tavallista enemmän lapsia tai vanhuksia? Millaisia arvoja asukkailla on? Tiedonkeruun menetelminä ovat esim. aikaisempi suunnitteluaineisto, tilastot, kartat ja paikallislehtien kirjoittelu. Koko aineiston avulla alustava lista puuttuvista tiedoista sekä eri ihmisryhmistä ja hankkeen mahdollisista vaikutuksista heihin.
2. Toteuta teemahaastattelukierros, jonka avulla kokoat tietoa siitä, millaisia ihmisiä alueella on ja mitä he ajattelevat hankkeesta. Teemahaastattelulla saadaan lomakehaastattelua syvällisemmin esiin ihmisten pelot, mielipiteet ja näkemykset sekä perustelut näille näkemyksille. Haastattele niin monta eri ryhmien edustajaa, ettei uusia keskustelunaiheita enää tule esiin.
3. Toteuta tarvittaessa laajempi lomakekysely tai puhelinhaastattelu, jonka avulla saat käsityksen erilaisten näkemysten kannattajien määrästä ja heidän ominaisuuksistaan.

Laajemmissa suunnitelmissa ja ohjelmissa asiantuntijapaneelit ja delfitekniikka voivat korvata kyselyjä ja haastatteluja.

Kuva 3. Esimerkki tiedonkeruusta. Tietoa voidaan kerätä suunnittelun eri vaiheissa. Tässä esimerkissä Helsingin yleiskaavan kaavaselvitysehdotuksessa kuvataan erilaisia tiedonkeruu- ja osallistumistapoja.

Kerätyn tiedon käsittely ja analysointi

Tiedon käsittely auttaa vaikutusten tunnistamisessa ja merkittävyyden arvioinnissa, mutta erityisen tärkeää analysointi on arviointivaiheessa. On tärkeää muistaa, että eri tekniikoilla kerätty tieto painottuu eri tavoin. Esimerkiksi yleisötilaisuudessa saattaa tulla pelkkää kielteistä palautetta ja haastatteleamalla saatu palaute voi olla neutraalia tai myönteistä. Tiedonkäsittelymenetelmät aineiston valitaan mukaan ja pohtimalla, millä menetelmillä saa parhaiten tarvitsemasi tiedon aineistosta.

Tiedon käsittelyä ja analysointia varten on olemassa eri menetelmiä. Esimerkiksi *teemoittelussa* laadullinen aineisto pilkotaan ja ryhmitellään erilaisten aihepiirien alle. Näin on mahdollista vertailla tiettyjen teemojen esiintymistä aineistossa. Teemoittelun jälkeen aineisto voidaan myös *tyypitellä*. Tällä tarkoitetaan sitä, että eri teemojen sisältä etsitään näkemyksille yhteisiä ominaisuuksia ja muodostetaan näistä yhteisistä näkemyksistä eräänlainen yleistys,

tyyppiesimerkki. Tyypittelyssä siis tiivistetään joukko tiettyä teemaa koskevia näkemyksiä yleistykseksi.

Indikaattori tiivistää suuria, eri tietovarastoissa olevia tietoja helpommin hallittavaan ja ymmärrettävään muotoon. Indikaattoreilla voidaan tarjota monia yhteiskuntaan ja ihmisten elämään liittyviä tietoja yksinkertaisessa muodossa.

On tärkeää valita analysointimenetelmät analysoitavan aineiston ehdoilla. Esimerkiksi haastattelu- tai ryhmätyöaineistosta ei kannata etsiä keskiarvoa, prosentteja tai luoda niiden perusteella indikaattoreita. Vastaavasti tilastoaineistoa tai aikasarjoja kannata teemoitella tai tyypitellä.

Tarkemmin aiheesta ja menetelmien esittely: <http://www.stakes.fi/sva/kasittelyja-kaytto.htm>

Vaihe 3: Vaikutusten tunnistaminen ja rajaaminen

Elinympäristön muuttuminen, vaikuttaa ihmisiin eri tavoin jo ennen suunnitelman toteuttamista; esimerkiksi asukkaat voivat hakeutua pois alueelta ja asuntojen hinnat laskevat. Myös suunnitelma sinällään vaikuttaa; hankalat ja ristiriitaiset prosessit voivat hajottaa yhteisöä.

Tietoa mahdollisista vaikutuksista voi saada esimerkiksi asukkailta, asiakkailta, paikallisilta sosiaali-, terveys- ja sivistysalan asiantuntijoilta, elinkeinojen edustajilta, asiantuntijalaitoksista ja -verkostoista sekä aikaisemmista arvioinneista ja niiden seurannasta.

On hyvä miettiä, ketkä kaikki ovat osallistuneet vaikutusten tunnistamiseen, mitkä vaikutukset on tunnistettu ja kuinka paljon osallistujien valikoituminen on vaikuttanut tunnistamiseen.

Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten tunnistaminen voi olla esimerkiksi seuraavan kaltainen kolmivaiheinen tarkentuva prosessi:

1. Valistunut arvaus: Arvioija kerää eri lähteistä tietoa todennäköisistä vaikutuksista (haastattelee avainhenkilöitä, tarkistaa tarkistuslistat, tutkimukset, kyselyt, vastaavien hankkeiden YVA -selostukset, asiantuntijaverkosto).
2. Ensimmäinen tarkistuskierrös: Tarkistetaan alustavaa listaa yhdessä arviointiryhmän/asiantuntijoiden kanssa.
3. Toinen tarkistuskierrös: Vaikutuksen kohteen (asukkaat, asiakkaat, työntekijät) suorittama tarkistus ja täydennys esim. kyselyn tai haastattelujen avulla.

Tarkistuslistat ovat hyvä väline aloittaa vaikutusten tunnistaminen. Liitteessä 2 on koottu tarkistuslista Ihmisiin kohdistuvista vaikutuksista. Vaikutusten tunnistamista on kuitenkin täydennettävä muilla menetelmillä. Arvioinnissa mukana olevat yhteisöt vaihtelevat ajan, paikan ja arvostusten mukaan. Paikalliset erityispiirteet on aina pyrittävä erikseen tunnistamaan. Monipuolisen tiedon hankkimiseksi on erilaisia menetelmiä, esimerkiksi:

- kysely, haastattelu, sekundääriset aineistot (tilastot, kartat, sanomalehdet),
- osallistuva havainnointi (yleisötilaisuudet, asukaskokoukset, kävelykierrokset),
- osallistuminen (asiantuntijat, yleisötilaisuudet, yhteistyöryhmä), havainnollistaminen jne.

Tunnistamisen apuna käytettäviä jaotuksia

1) Jako sosiaalisiin ja terveysvaikutuksiin

2) Jako **määrällisiin** ja **laadullisiin** vaikutuksiin:

- Vaikutuksia palvelutarpeeseen, yhteiskunnan näkökulma (useimmin mitattavia eli määrällisiä): Esimerkiksi: elinoloihin: asumiseen, palveluiden saatavuuteen, työllisyyteen, mitattavaan terveyteen: sairastuvuus, kuolleisuus, väestömuu- toksia: väestön määrän ja rakenteen muutokset, julkisiin ja yksityisiin voimava- roihin: palveluihin, elinkeinotoimintaan, talouteen ja maankäyttöön
- Vaikutuksia hyvinvointiin, ihmisen/yhteisön näkökulma (useimmin laadullisia): Näkökulmana eri ryhmiin/elämäntilanteisiin (lapsi, työtön, pyöräilijä jne.) koh- distuvat muutokset: viihtyisyys, sosiaaliset suhteet, mielikuvat, kokemukset, pelot, luontoon kohdistuvien vaikutusten sosiaaliset ja terveydelliset ulottuvuu- det (esim. virkistys, elinympäristön väline/itseisarvo, elinkeino), koetut terveys- vaikutukset

3) **Suorat** (esim. pakkomuutto, työllisyys, altistuminen) ja **välilliset** (esim. huostaanotot, rikol- lisuus, sairastavuus) vaikutukset.

4) Vaikutusten tunnistamisessa voidaan tarkastella vaikutusten **kohdentumista**

- eri väestöryhmiin (esim. naiset, lapset, vanhukset, kodinhoitajat, maanviljelijät, työttömät, pyörätuolin käyttäjät, polkupyöräilijät, joukkoliikenteen käyttäjät)
- alueisiin (maantieteelliset alueet, "tien toisella puolella olevat")
- ajallisesti esim. välittömät ja viivästyneet vaikutukset ("tulevat sukupolvet")
- eri toimijoihin (käyttäjryhmät, elinkeinoelämä, kunnat, sosiaali-, terveys-, tekni- nen-, ympäristöalat)

5) Tarkistuslistat

Taulukko vaikutusten tunnistamismenetelmänä

Tunnistettu vaiku- tuksen teema	"Kunta A:lle:"	"Asukasryhmä B:lle:"	"Yritys C:lle:"
työllisyys	työttömyys vä- henee	Työmahdollisuudet paranevat	työvoiman saanti paranee
julkisten palveluiden tarve	vähentää toi- meentulotuen tarvetta	Mahdolliset uudet asukkaat tarvitsevat esim. päivähoitopal- veluita	hyvät julkiset palvelut auttavat saamaan koulu- tettua työvoimaa
turvallisuuden tunne		lisääntyvä liikenne heikentää liikenne- turvallisuutta	katuvalot parantavat lii- kenneturvallisuutta
näköala, maisema	maisemat tär- keitä matkailun ja identiteetin kannalta	maisemaa ei nykyi- sellään arvosteta	ei tärkeä vaikutus
ulkoilumahdollisuudet	kilpailutekijä kunnalle	moni muuttanut asu- maan ruuhkakeskus- tasta luonnon lähelle	pitää yllä työkykyä

Kuva 4. Vaikutusten tunnistaminen toimijakohtaisesti.

Yksi vaikutusten tunnistamisen menetelmä on taulukko, jossa ensimmäisessä sarakkeessa luetellaan erilaisia vaikutusteemoja (joita voi kerätä tarkistuslistoista). Muut sarakkeet kuvaavat erilaisia alueella olevia toimijoita tai ihmisryhmiä, jotka voivat olla iän, sukupuolen, asuin- paikan tai sosioekonomisen aseman mukaan jaoteltuja. Taulukko täytetään miettimällä kuin-

ka vaikutukset kohdistuvat eri toimijoihin. Taulukkoa voidaan täyttää yhdessä asianosaisten kanssa tai siihen voidaan koota yhteenveto eri lähteistä kerätyistä tiedosta.

Arviointiin valittavien vaikutusten rajaaminen

Usein on helppo tunnistaa suuri määrä mahdollisia vaikutuksia. Resurssien rajallisuuden vuoksi arviointiin voidaan kuitenkin valita vain pieni määrä vaikutuksia, joita tarkastellaan tarkemmin. Tunnistettujen vaikutusten listasta poimitaan arviointiin mukaan merkittävimmät vaikutukset.

Merkittävyyttä voidaan arvioida pohtimalla, kuinka todennäköisesti kyseinen vaikutus toteutuu ja mikä on vaikutuksen todennäköinen kesto ja voimakkuus. Lyhytaikaiset ja epätodennäköiset vaikutukset eivät välttämättä ole niin merkittäviä kuin pitkäaikaiset vaikutukset. Voidaan myös tarkastella vaikutuksen kohteena olevan väestön määrää ja rakennetta sekä väestön käsityksiä hyödyistä ja haitoista.

Terveysvaikutukset ovat merkittäviä, jos ne ovat rinnastettavissa Terveysuojelulaissa (763/1994) määriteltyihin terveyshaittoihin. Sosiaalinen vaikutus on merkittävä, jos se on peruuttamaton tai kielteisen vaikutuksen lieventämismahdollisuudet ovat huonot.

Jos vaikutukseen liittyy ristiriitaisuutta, kannattaa se aina ottaa mukaan lähempään tarkasteluun. Eri tahojen eri tavoin merkittäviksi kuvaamat vaikutukset saattavat paljastaa pelkoja sekä vääriä tietoja hankkeesta. Nämä ristiriidat, pelot ja ennakkoluulot on otettava huomioon osallistumisen ja vuorovaikutuksen suunnittelussa.

Merkittävyyttä voidaan analysoida vastaamalla seuraaviin yleisiin kysymyksiin. Tärkeää on kuitenkin tarkistaa, että vaikutuksia on tunnistettu monipuolisesti eri menetelmillä ja että juuri tähän päätökseen liittyvät tärkeät asiat on mietitty erikseen:

- Aiheuttaako vaikutus kuolemia, vammautumisia, sairauksia tai muita fyysisiä tai psyykkisiä oireita?
- Kuinka todennäköisesti vaikutus toteutuu? Onko mahdollisuuksia arvioida kaikkia epätodennäköisimpiäkin riskejä?
- Millainen on vaikutuksen kohteena oleva väestö (määrä, rakenne)? Mihin väestöryhmiin vaikutukset kohdistuvat? Ovatko alttiina erityisesti herkäät väestöryhmät (esim. lapset tai vanhukset)?
- Vaikutuksen kesto? Mitkä haitat keskittyvät rakentamisaikaan, toteutukseen tai esimerkiksi vain tiettyyn vuodenaikaan? Onko vaikutuksen kesto vuosia, kuuksia vai päiviä?
- Mikä on vaikutuksen kohteena olevan väestön käsitys hyödyistä ja haitoista? Kokeeko yhteisö haitan niin suureksi että ne, jotka voivat, muuttavat pois?
- Vaikutuksen peruuttamattomuus ja lieventämismahdollisuudet? Joudutaanko esim. lunastuksiin vai maksetaanko korvauksia? Vai joutuuko asukas vain sopeutumaan vaikutukseen (esim. lisääntyvään meluun)?
- Onko vaikutus osa laajempaa vaikutusketjua tai -verkkoa ja siksi tärkeä? Onko hankkeella yhteisvaikutuksia tai kumuloituvia vaikutuksia?
- Liittyykö vaikutuksiin ristiriitoja? Jos liittyy, kannattaa vaikutus selvittää, ts. ottaa mukaan arviointiprosessiin.

<p>Toimenpidekortti 1</p> <p>TAVOITE TASA-ARVOISUUS JA YKSILÖLLISYYS Esimerkkinä vammaisten henkilöiden mahdollisuus itsenäiseen liikkumiseen.</p> <p>Vammaispalvelulain mukaan kuljetuspalveluja ja niihin liittyviä saattajapalveluja järjestetään vaikeavammaiselle henkilölle, jolla on erityisiä vaikeuksia liikkumisessa ja joka ei vammansa tai sairautensa vuoksi voi käyttää julkisia joukkoliikennevälineitä ilman kohtuuttoman suuria vaikeuksia. Kuljetuspalveluja on järjestettävä siten, että välttämättömien työhön ja opiskeluun liittyvien matkojen lisäksi myönnetään vähintään 18 yhdensuuntaista matkaa kuukaudessa asuinkunnan ja lähikuntien alueella.</p> <p>Käyttäjämäärältään laajin vammaispalvelu: Viiden suurimman kaupungin tilastotietojen mukaan 93% vammaispalveluiden käyttäjistä käyttää kuljetuspalveluja. Heistä 74 % on yli 65-vuotiaita. Vain 3 % asiakkaista käyttää matkoja opiskelu- tai työmatkoihin. (Sotka-tietokanta, v.2000) Kuljetuspalvelulla tarkoitetaan pääasiassa yksilöllisiä taksipalveluja, mutta kunnat voivat käyttää myös yhteiskuljetuksia ja esteetöntä joukkoliikennettä, kunhan asiakkaan yksilölliset tarpeet tulevat huomioiduksi. (Eduskunnan oikeusasiamies 24.5.2002)</p>	
<p>JOS TAVOITE EI TOTEUDU? VAIKUTUKSET YKSILÖN NÄKÖKULMASTA</p> <p>40-vuotias mies saa aivoverenvuodon, jonka seurauksena hänen liikunta- ja toimintakykynsä olennaisesti muuttuvat. Aikaisemmin erittäin aktiivisesta, liikuntaa harrastaneesta aikuisesta miehestä tulee kuin oman kotinsa 'vanki'. Seurauksena on yksinäisyyttä, tarpeettomuuden tunnetta ja masennusta. Vamma on niin vaikea, ettei oman auton ajaminen ole enää näkökenttäpuutosten vuoksi mahdollista. Ilman kuljetus- ja saattajapalvelua hän jää täysin riippuvaiseksi kotipalvelun avusta ja siitä, miten muut perheenjäsenet pystyvät häntä kuljettamaan ja saattamaan. Hän haluaisi tavata ystäviään, käydä itsenäisesti kauppoissa ja harrastuksissa, mutta ilman riittävää kuljetuspalvelua se ei ole mahdollista. Kuntoutuminen hidastuu, kun itsenäistä liikkumista rajoituu.</p>	<p>TAVOITTEEN TOTEUTUMINEN, VAIKUTUKSET YHTEISKUNNAN NÄKÖKULMASTA</p> <p>Kuljetuspalveluiden järjestäminen lisää vammaisten tasa-arvoisia mahdollisuuksia ja edistää perustuslain edellyttämää yhdenvertaisuutta. Kuljetuspalvelun riittämättömyydestä tulee kunnille ja valtiolla kustannuksia lisääntyneiden palvelujen kautta. Liikkumaan kykenemätön henkilö tarvitsee kotipalvelua ja kotisairaanhoidon. Mielenterveyspalveluiden ja kuntoutuksen tarve kasvaa. Lääkäriä ja lääkkeitä tarvitaan usein. Toimintakyvyn heikkeneminen voi johtaa raskaampiin palveluihin (esim. palveluasuminen). Jos kuljetuspalvelun kustannukset ovat keskiarvoissa kaupungissa 111,90 €/v ja ympärivuorokautisen palveluasumisen kustannukset 134 550 €/v, on ennaltaehkäisevään kuljetuspalveluun panostaminen myös taloudellisesti kannattavaa.</p>
<p>Toimenpiteet</p> <p>Lääninhallituksen sosiaali- ja terveysosasto edistää informaatio-ohjauksella kuljetuspalvelukäytäntöjen yhdenmukaistamista ja vammaispalvelulain toteutumista. Lääninhallituksen liikenneosasto osallistuu kuljetuspalvelujen kehittämiseen ja palveluliikenteen kehittämiseen. Lääninhallitus seuraa kantelujen yhteydessä yksilöllisyyden toteutumista kuljetuspalveluissa järjestämistavasta riippumatta.</p>	

Kuva 5. Esimerkki vaikutusten tunnistamisesta ja kuvaamisesta. Etelä-Suomen läänin vammaispoliittisessa ohjelmassa on kehitetty toimenpidekortti. Jokaista ohjelman tavoitetta varten on laadittu toimenpidekortti, joissa kuvataan ongelmia, vaikutuksia ja toimenpiteitä. Ensimmäisessä laatikossa kuvataan esimerkin avulla tavoitteen lainsäädännöllinen pohja ja ongelma käytännössä. Vierekkäisissä laatikossa tuodaan esille tavoitteen toteutumisen ja toteuttamatta jäämisen vaikutukset yksilön ja yhteiskunnan näkökulmista. Näin lukijalle voidaan konkretisoida vaikutus. Lopuksi listataan toimenpiteet tavoitteen toteuttamiseksi.

A) merkittävyden rajaaminen	aiheuttaako kuolemia...	toteutumisen todennäköisyys...	väestön määrä ja rakenne...	jne
vaikutus 1				
vaikutus 2				
vaikutus n				

Kuva 6. Merkittävyyden systemaattisen tarkastelun turvaamiseksi voidaan tehdä taulukko, jossa vaikutuksia luetellaan riveittäin. Sarakkeissa luetellaan edellisessä listassa kirjattuja kysymyksiä.

B) merkittävyyden rajaaminen	taho 1 pitää merkittävänä	taho 2 pitää merkittävänä	taho 3 pitää merkittävänä	taho n pitää merkittävänä
vaikutus 1				
vaikutus 2				
vaikutus n				

Kuva 7. Merkittävyyttä voidaan tarkastella myös kirjaamalla eri tahojen arvioita vaikutusten hyväksyttävyydestä tai merkittävyydestä. Tällaisessa taulukossa sarakkeissa on lueteltu eri osallistujatahoja ja asiantuntijoita.

Täytyy kuitenkin muistaa, että merkittävyyttä ei voi suoraan tulkita vaikutuksen tunnistaneiden tahojen lukumäärän perusteella. Vaikutusketjuista osa voi olla sellaisia, että ne voi tunnistaa vain asiantuntija.

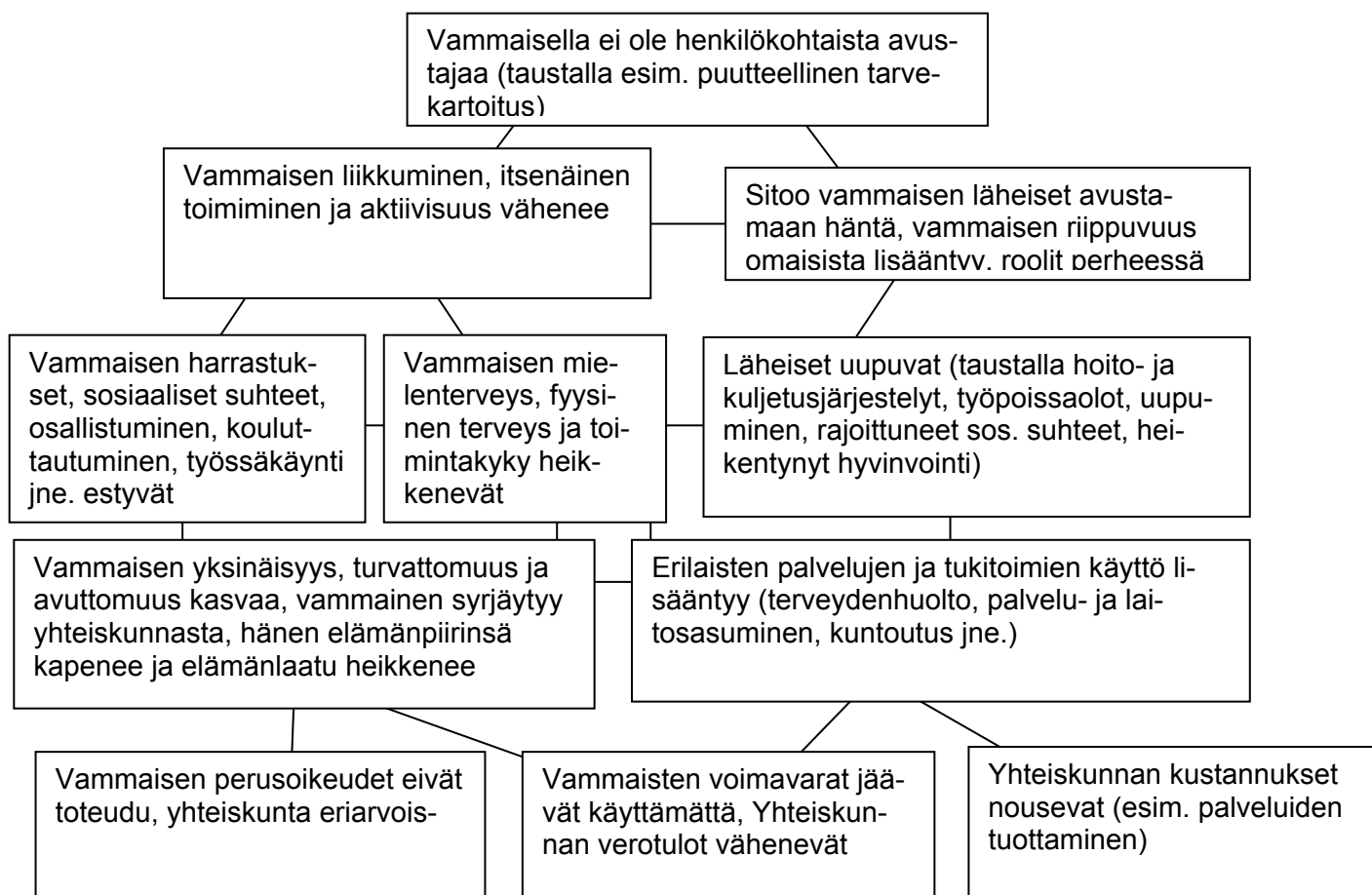
Vaikutusketjut ja vaikutusverkot

Usein ihmisiin kohdistuvat vaikutukset syntyvät pitkien vaikutusketjujen kautta, esimerkiksi:

päästö-> kulkeutuminen-> muutunta-> altistuminen -> sairastuminen.

Ketju voi taittua kehäksi, jolloin ei voida suoraan sanoa mikä on syy ja mikä seuraus. Kun vaikutusketjut limittyvät toisiinsa, puhutaan vaikutusverkoista. Vaikutusverkkojen tunnistamiseen ja kuvaamiseen tarvitaan usein eri alojen asiantuntijoita. Työssä voidaan käyttää erilaisia yhteistyömenetelmiä.

Tarkemmin aiheesta ja esimerkkejä: www.stakes.fi/sva/vaikutukset.htm

VAIKUTUSVERKKO: HENKILÖKOHTAISEN AVUSTAJAN PUUTTUMINEN

Kuva 8. Esimerkki vaikutusverkosta. Vaikutukset etenevät harvoin syy-seuraus –ketjuna. Vaikutuksia voikin esittää kehänä tai vaikutusverkkona. Etelä-Suomen läänin vammaispoliittisessa ohjelmassa eri vaikutusten välistä yhteyttä havainnollistettiin vaikutusverkolla. Vaikutusten väliset yhteydet saatiin kuntien vammaisneuvostojen ja vammaisasioiden kanssa työskentelevien ihmisten kokemuksiin perustuvista kertomuksista.

Vaihe 4: Vaihtoehtojen muodostaminen ja kuvaaminen

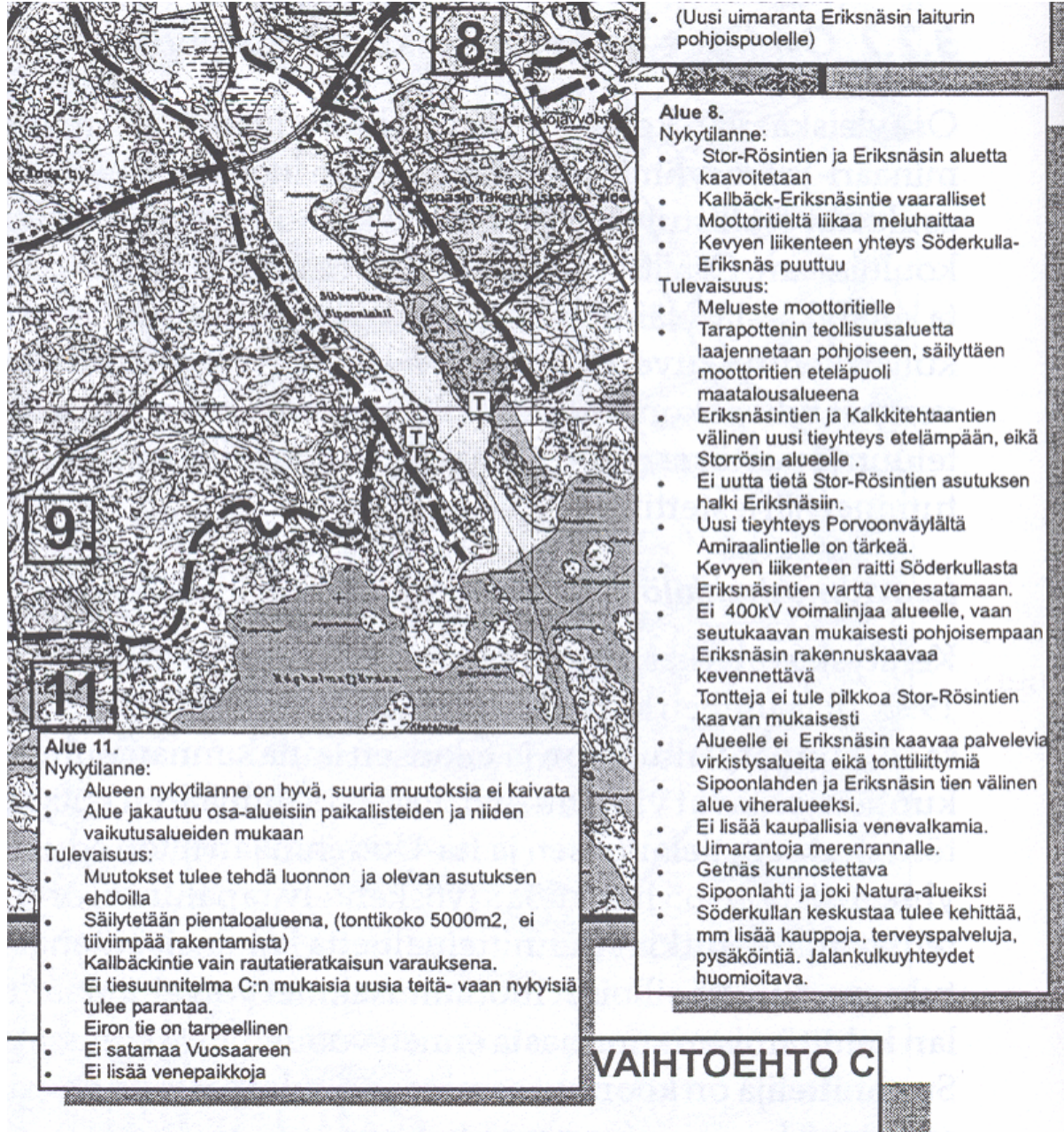
Vaihtoehdot antavat pohjan arvioinnille, koska arvioinnissa vertaillaan eri vaihtoehtojen vaikutuksia. Vaihtoehtojen yhtäaikainen käsittely selkiyttää osallisten tavoitteita ja konkretisoi sitä, kuinka tavoitteet voitaisiin saavuttaa.

Arvioitavat vaihtoehdot voidaan muodostaa niin, että kukin vaihtoehto toteuttaa yhtä näkökulmaa tai eri ihmisryhmän vaatimuksia. Näin voidaan myös käsitellä hankkeeseen mahdollisesti liittyviä ristiriitoja. Eräs keino tunnistaa ja luoda vaihtoehtoja on tehdä tulevaisuutta kuvaavia skenaarioita.

Skenaarioita voidaan rakentaa soveltamalla esimerkiksi tulevaisuustaulukkomenetelmää:

- Aivoriihessä kerätään osallistujilta ideoita siitä, millainen tulevaisuus voi olla eri teemojen valossa.
- Tulevaisuuskuvat kerätään taulukkoon, jossa kunkin teeman eri tulevaisuuskuvat ovat samalla rivillä.
- Ideoita ryhmitellään ja yhdistellään niin, että muodostuu loogisia ryhmiä.

- Nämä tulevaisuuskuvat nimetään niin, että ne kuvaavat ryhmässä olevia ideoita tulevaisuudesta.
- Näin syntyneet tulevaisuuskuvat eroavat toisistaan ja ne muodostavat erilaisia vaihtoehtoja.
- Ideat voi ryhmittää myös niin, että ensin annetaan tulevaisuuskuvulle nimi ja kerätään sen jälkeen eri teemojen ideoista tätä tulevaisuuskuvaa luonnehtivat asiat.

Kuva 9. Esimerkki vaihtoehtojen käsittelystä. Sipoon Söderkullan osayleiskaavassa vaihtoehtoja tarkasteltiin eri näkökulmista. Tässä osa asukasryhmien tulevaisuuskuvavaihtoehtoista. Tulevaisuuskuvia tarkasteltiin alueittain miettimällä nykytilannetta ja tulevaisuuden tarpeita. Muita tulevaisuusvaihtoehtoja esittivät luottamushenkilöt ja viranomaiset, koulut ja oppilaat sekä suunnittelija.

Nollavaihtoehto tarvitaan arvioinnin pohjaksi

Vaihtoehtojen vaikutuksia arvioitaessa on hyvä olla mukana myös nollavaihtoehto, eli kuvaus siitä mitä tapahtuisi, jos asiaan ei puututa. Nollavaihtoehdossa kuvitellaan nykyisen toiminnan jatkuvan muuttumattomana.

Nollavaihtoehtoa käytetään arvioinnissa vertailun pohjana, jolloin kauaksikin tulevaisuuteen ulottuvien vaikutusten merkittävyyttä voidaan suhteuttaa. Nollavaihtoehdon avulla voidaan tarkastella, vaikuttaako hankkeen tai päätöksen toteuttamatta jättäminen normaalia enemmän tai vähemmän, ja miksi jokin muu vaihtoehto kuin nollavaihtoehto kannattaisi valita jatkosuunnittelun pohjaksi.

Vaihtoehtoja voi tunnistaa

- osallisten ehdotuksista
- miettimällä keinoja kielteisten vaikutusten vähentämiseksi
- nykyisen toimintamallin analyysin johtopäätöksistä
- osallisten pelkojen ja mielikuvien kautta ("mitä jos tapahtuukin näin...")

Vaihtoehdot on kuvattava tasapuolisesti. Vaihtoehtojen arvioinnin perustana on tilanne "jos mitään ei tehtäisi". Sen vuoksi 0-vaihtoehto tulee olla mukana.

Lisää menetelmiä ja esimerkkejä: www.stakes.fi/sva/vaihtoehdot.htm

Vaihe 5: Vaikutusten ja vaihtoehtojen arviointi

Arviointi voidaan toteuttaa yhteisarviointina, arviointiryhmässä tai asiantuntija-arviointina. Laaja osallistuminen on olennainen osa vaikutusten arviointia. Osallistuminen varmistaa eri näkökulmien esilletulon ja turvaa osaltaan arvioinnin korkeatasoisuuden.

Vaikutuksia voi tarkastella mm.

- laadullisina tai määrällisinä (sanallisesti tai numeroin)
- haastattelu-, kysely- ja osallistumisaineistoja jäsentämällä ja analysoimalla
- taulukoimalla vaihtoehdot ja vaikutukset ja täyttämällä taulukko eri osallistujien kanssa
- indikaattoreiden avulla
- skenaarioiden avulla
- asetettujen tavoitteiden toteutumisen kautta (toiminto-tavoite –analyysi)
- ryhmätöinä, neuvotellen, keskustellen
- asiantuntija- tai ryhmäarviointina

Laadulliset arviointimenetelmät	Määrälliset arviointimenetelmät
kuvaavat asioita, joita on vaikea pilkkoa mitata tavan mukaan (onnellisuus, hyvä elämä, viihtyminen) laadullisten asioiden sanallinen kuvaaminen (kuten onnellisuuteen, viihtyisyyteen tai yhteisöllisyyteen liittyvät vaikutukset) laadullisessa arvioinnissa vastataan kysymyksiin "mitä, miksi, kuinka"	kuvaavat vaikutusten muutoksia, joita voi ilmaista mitattavina määreinä (mk, dB tai hoitopäivä) määrällisessä arvioinnissa vastataan kysymyksiin "kuinka paljon, milloin"
Menetelmiä esimerkiksi: vuorovaikutusmateriaalin jäsentäminen haastattelu neuvottelu-/ keskustelumenetelmät Delfi-menetelmät	Menetelmiä esimerkiksi: kustannus-hyöty –analyysi mitattavat indikaattorit leviämismallit kysely

Kuva 10. Vaikutusten arviointimenetelmät voidaan jakaa kahteen ryhmään.

Vaihtoehtojen vertailun esittäminen

Vaihtoehtojen erittelevää vertailua voidaan havainnollistaa esim. ristiintaulukoinnilla, jossa kunkin tavoitteen ja vaihtoehdon leikkauspisteeseen kirjataan arvio vaikutuksesta. Perustelujen ja vaikutusten yksityiskohtaisten kuvausten tulee löytyä toisaalta arviointiraportissa.

Vaikutukset kuvataan niille ominaisimmalla tavalla: esimerkiksi rakentamis- tai ylläpitokustannukset rahallisesti, muut mitattavat ihmisiin kohdistuvat suureet, kuten kappalemäärät numeroin. Meluarvot tai sairastavuus ja laadulliset tekijät kuvataan sanallisesti. Eri vaikutuskokonaisuuksia ei pyritä muuttamaan rahaksi tai pisteiksi, joita summattaisiin.

Vaikutusten kuvaaminen vaikutukselle luonteenomaisella tavalla jättää perustelut julkisiksi ja vaikutusten keskinäinen arvottaminen jää päätöksentekijöille.

Vaikutuksia tunnistettaessa ja eri vaihtoehtojen vaikutuksia arvioitaessa on tarpeellista pohdita, kuinka kielteisiä vaikutuksia voidaan vähentää. Esimerkkejä kielteisten vaikutusten lieventämismahdollisuuksista hanke-arvioinnissa on esimerkiksi;

Arvioinnin aikana:

- osallistaminen suunnitteluun ja tiedon jakaminen (esim. vähentää pelkoja)
- etsitään vaihtoehto, joka tuottaa vähemmän kielteisiä vaikutuksia
- tunnistetaan haitallisten vaikutusten kohdistuminen ja esitetään lieventämistoimenpiteitä

Arvioinnin jälkeen:

- lupaehdot, kaavoitus
- tekniset ratkaisut kuten melusteet, suodattimet
- rahallinen korvaus
- muu suunnittelu

	Vaihtoehto A	Vaihtoehto B	Vaihtoehto C
1 vaikutus	30 000 euroa	50 000 euroa	80 000 euroa
2 vaikutus	88 dB pohjoisessa 66 dB etelässä	66 dB pohjoisessa 77 dB etelässä	45 dB pohjoisessa 88 dB etelässä
3 vaikutus	turvattomuuden tunne lisääntyy, vastuunotto kasvaa	mahdollisuus luontokokemuksiin vähenee, vastuunotto kasvaa	tapaamisen ja leikin paikat lisääntyvät, vastuunotto vähenee

Kuva 11. Malli arvioinnin yhteenvetotaulukosta. Kuvassa on kuvitteellinen hanke, jolla on vaikutuksia kustannuksiin, meluun, turvallisuuden tunteeseen ja asukkaiden suhtautumiseen. Vaikutuksia ei ole yhteismitallistettu eikä vaihtoehtojen paremmuutta esitetä summalausekkeella.

Toiminto-tavoite -analyysi

Edellisessä taulukossa ei ole kirjattu toiminnalle asetettuja tavoitteita ja nykytilaa näkyviin. Näin esimerkiksi melun muutokset eri vaihtoehtoissa on jokaisen lukijan itse arvioitava.

Eräs tapa kuvata vaikutuksia onkin määrittellä kullekin toiminnolle tavoitteet ja tarkastella, kuinka tavoitteet toteutuvat kussakin vaihtoehdossa. Tavoitteet voivat olla laadullisia tai määrittäviä ja niiden toteutumista voidaan kuvata tavoitteelle ominaisella tavalla.

Toiminnoille kirjattujen tavoitteiden julkinen esittäminen antaa tilaa arvokeskustelulle. Onko tavoitteena esimerkiksi nykyisen tilanteen säilyttäminen, nykyisen tilanteen parantaminen vai tilanteen huononemisen jarruttaminen?

Tavoitteiden toteutumisen yhteydessä täytyy muistaa tunnistaa myös mahdollisia tavoitteiden ulkopuolisia vaikutuksia.

Arvioinnin laatu

Vaikutusten arviointiin on tärkeää kirjata erilaiset mielipiteet sekä esittää eri ihmisryhmien käsitykset vaikutuksista, niiden kohdentumisesta ja tavoitteiden toteutumisesta. Hyvästä arvioinnista selviää:

- kuka arvioinnin on tehnyt
- miten arviointi on tehty?
- kuinka osallistuminen on vaikuttanut arviointiin?

Taulukko 5.9

Haittakustannukset ensisijaisen maksajan mukaan vuonna 2004 arvioidussa suuren vaihtoehdon mukaisessa kehityksessä, miljoonaa markkaa vuoden 1995 hinnoin

	Terveys- hoito		Eläkkeet ja päivärahat		Yleinen järjestys ja turvallisuus		Sosiaali- turva		Omai- suus- vahingot		Valistus, tutkimus, valvonta		Yhteensä	
	min	max	min	max	min	max	min	max	min	max	min	max	min	max
Valtio	98	163			1 531	1 641	225	253	11	12	50	50	1 915	2 119
Kunnat	156	262			108	217	359	404			25	29	648	912
KELA	16	26	143	304									159	330
Eläkeyhtiöt			161	331									161	331
Vakuutusyhtiöt			6	10					655	712			661	722
Järjestöt											20	21	20	21
Yritykset	5	7							47	50			52	57
Kotitaloudet	40	65							73	81			113	146
Yhteensä	315	523	310	645	1 639	1 858	584	657	786	855	95	100	3 729	4 638

Kuva 12. Esimerkki vaikutusten vertailemisesta. Sosiaali- ja terveysministeriö selvitti alkoholi-juomien hintatason alenemisen yhteiskunnallisia vaikutuksia. Tässä haittakustannusten yhteenveto eri toimijoille "Suuri"-vaihtoehdossa.

Osallistujien tunnistamat ja kuvaamat vaikutukset esitetään perusteluineen. Arvioinnin yhteyteen tulee kirjata vaihtoehtoiset vaikutukset ja epävarmuudet, jotka syntyvät arvioijien erilaisista lähtötiedoista ja -arvoista. Olennaista on esittää eri näkökulmat ja pohtia syitä näkökulmaeroihin tai syntyneisiin ristiriitoihin. Lukijan tulisi vaikutusten kuvauksen ja perustelujen jälkeen päätyä samoihin lopputuloksiin kuin arvioinnin laatija.

Arvioinnin laadun varmistamiseksi tarkistetaan että:

- mitattavat ja mittaamattomat asiat käsitellään erikseen
- arvioinnin vaiheet kytkeytyvät toisiinsa loogisesti. (Arvioinnin tarpeellisuus synnyttää tiedon tarpeen, vaihtoehdot vaikutukset tunnistetaan ja arvioidaan kerätyn tiedon perusteella.)
- todennäköiset vaikutusketjut tai vaikutusverkot kuvataan
- lähtötietojen ja -oletusten tuomaa epävarmuutta pohditaan arvioinnissa
- tarkistuskierrosten, osallistumisen ja eri tahojen mielipiteiden ja mielipide-erojen kirjaaminen on riittävä
- kerrointen ja priorisointien käyttö on läpinäkyvää ja perusteltua

Vaikutusten arvioinnista tarkemmin: www.stakes.fi/sva/arviointi.htm

Vaihe 6: Arvioinnin raportointi

Arvioinnin tulosten raportoinnilla on suuri merkitys, koska arviointimenettelyn tarkoitus on tuottaa tietoa päätöksenteon tueksi. Arviointia raportoitaessa vaikutukset ja niiden taustat tulee esittää mahdollisimman selkeästi, havainnollisesti ja ymmärrettävästi.

Varsinainen raportointi tehdään yleensä vaikutusten arviointiprosessin lopussa. Raportointi voi olla joko erillinen arviointiselostus (YVA -lain mukainen arviointi), kaavaselostus (MRL) tai yhdistelmäraportti, jossa arviointitiedot ovat suunnittelu- tai päätösasiakirjan yhteydessä (esim. hyvinvointiohjelma). Raportointia on kuitenkin myös arviointiprosessin aikana tapahtuva tiedottaminen ja tiedon jakaminen osallistuville tahoille.

Selkeää ja helposti ymmärrettävää tietoa tarvitaan, jotta kaikki, niin viranomaiset kuin kansalaisetkin, voivat osallistua arviointiin tasapuolisesti. Jos tiedonvälityksen laatuun panostetaan ainoastaan loppuraportoinnissa tai arviointiselostuksessa, voivat palaute ja eriävät näkökannat jäädä kokonaan arvioinnin ulkopuolelle. Arvioinnissa olennaista vuorovaikutusta ei saada aikaan, jos tiedonvälitys painottuu vain prosessin loppupuolelle.

On tärkeää myös pitää mielessä, kenelle kaikille raportointi on suunnattu. Arvioinnin kieli ja käsitteistö tulee pitää tarpeeksi selkeänä ja yleiskielisenä, jotta mahdollisimman monet voivat sen ymmärtää. On myös kuvattava tietojen lähteet ja käytetyt menetelmät.

Arvioinnin ja vaikutusten kuvausten perusteella lukijan tulisi pystyä muodostamaan oma käsityksensä ilman, että hänen tarvitsee paneutua arviointimenetelmän periaatteisiin tai taustateorioihin. Arvioijan tai arviointiryhmän ei tarvitse esittää parasta vaihtoehtoa, vaan vaihtoehtojen arvottaminen ja paremmuusjärjestykseen laittaminen on päätöksentekijän arvottamistyötä.

Arviointi voi vaikuttaa päätöksentekoon eri tavoin. Prosessin aikana eri ihmisryhmien näkökulmat ovat saattaneet lähentyä, on löydetty parempi vaihtoehto tai onnistuttu tekemään vähemmän haitallinen päätös.

Arvioinnin vaikuttavuutta voi miettiä:

- Onko hanke rauennut tai oleellisesti muuttunut?
- Onko saatu tietoa hankkeen vaikutuksista?
- Onko löytynyt uusi vaihtoehto?
- Onko kielteisten vaikutusten lieventämisen suunnittelussa onnistuttu?
- Onko tapahtunut yhteistyötä ja tutustumista eri ryhmien välillä?
- Onko tiedon levittämisessä onnistuttu?
- Onko sitouduttu yhteisiin tavoitteisiin?

Tarkemmin aiheesta ja esimerkkejä: www.stakes.fi/sva/raportointi.htm

Vaihtoehto C

Etuja	Haittoja
<ul style="list-style-type: none"> - Alueelle on perusteltua kaavoittaa enemmän asuinerosalaa. - Mahdollistaa Lapinkylän aseman ja asemanseudun tiiviin maankäytön. - Lapinkylän asema tuo radalle enemmän käyttöä kuin vaihtoehdossa A. - Nopea poikittaisyhteys. - Useammalle Lapinkylän alueella asuvalle voidaan tarjota nopea junayhteys. - Seutulan ja Riipilän suunnasta tuleville liityntäasema on hyvin saavutettavissa. - Lapinkylän asema vähentää liityntäpysäköintitarvetta Kivistön asemalla. - Lyhimpänä linjana rakentamiskustannuksiltaan 35 milj. mk halvempi kuin VE A ja 90 milj. mk halvempi kuin B. 	<ul style="list-style-type: none"> - Ei mahdollista Aviapoliksen ja Viinikkalan asemaa. - Vantaanjokilaakson maisema kärsii kahdesta melko lähekkäisestä mutta erillään olevasta väylästä (rata ja Tikkurilantie). - Maisemallisesti huonommassa paikassa kuin vaihtoehto A. - Ei tue lentoaseman maankäyttösuunnitelmia. - Kaunis maisematila Lapinniityn ja Koivupään välissä kärsii. - Lapinkylän asema edellyttää tehokasta rakentamista, mutta alueelle ei todennäköisesti saada kaupallisia palveluita, jotka keskittyvät Kivistön asemalle.

Päätelmät**Linja A on hyvä valinta, jos pidetään tärkeänä**

- nopeita yhteyksiä Itä- ja Länsi-Vantaan välillä
- vähäisiä haitallisia maisemavaikutuksia Vantaanjokilaaksossa,
- vähäisiä haittavaikutuksia Koivupään itäosan nykyiselle asutukselle,
- Koivupään itäosan metsäalueen säilymistä,
- Lapinkylän alueen säilymistä pientalovaltaisena alueena ja sitä kautta sosiaalisen rakenteen säilymistä nykyisen kaltaisena.

Linja B on hyvä valinta, jos pidetään tärkeänä

- mahdollisimman monen asukkaan saamista juna-asemien läheisyyteen
- liityntäpysäköintimahdollisuutta Lapinkylässä.

Linja C on hyvä valinta, jos

- pidetään tärkeänä nopeita yhteyksiä Itä- ja Länsi-Vantaan välillä,

Kuva 13. Esimerkki vaikutusten yhteenvedon esittämisestä Vantaan Marja-radan ympäristövaikutusten arviointiselostuksessa. Jokaisesta vaihtoehdosta kuvataan vaihtoehdon toteutumisen hyötyjä ja haittoja. Lisäksi päätelmäosuudessa mainitaan, millä perusteilla kukin vaihtoehto olisi hyvä valinta. Näin päättäjillä ja muilla työhön osallistuvilla on mahdollisuus tarkastella vaihtoehtojen eroja.

Vaihe 7: Seuranta

Seuranta aloittaa uuden tiedonkeruun ja se tukee oppimista tulevia arviointeja varten. Seuranta on:

1) Tiedonkeruuta hankkeen, suunnitelman tai ohjelman toteutumisesta ja toteutuneista vaikutuksista:

- toteutumisen seuranta
- vertailu ennalta arvioituihin vaikutuksiin
- ennakoimattomien vaikutusten tunnistaminen
- muutosten seuraaminen

2) Oppimisprosessi

- auttaa arvioinnin ongelmakohtien ja puutteiden tiedostamisessa
- kehittää arvioijan ja hankkeesta vastaavan osaamista vaikutusten arvioinnissa
- ulkopuolinen oppiminen (esim. tieteellinen tutkimus)
- parantaa ja avartaa suunnittelu- ja arviointiprosesseja

3) Tietoa päivittämiseen

- toistuvien suunnitelmien tai ohjelmien säännöllinen päivittäminen perustuu edellisellä kierroksella saatuihin kokemuksiin

Seurannassa tarkastellaan, kuinka ennakoitua vaikutuksia ovat toteutuneet ja mitä ennalta-arvaamattomia vaikutuksia arvioitavasta hankkeesta, suunnitelmasta tai ohjelmasta on seurannut. Suunnitelmien ja ohjelmien seurannassa voidaan tarkastella myös ohjelman toteutumista.

Seurannassa tulee huomioida myös kumulatiiviset ja epäsuorat vaikutukset, joita ei itse arvioinnissa ole pystytty ennakoimaan.

Seurattava asia	Alue	Seuranta-aika	Seurantatapa	Työmäärä/ kustannukset
Rakennus- aikaiset vaikutukset	Lähialue; kohteet on lueteltu tekstissä.	Koko rakentamisen valmistelu ja rakentamisaika 2002-2006	Urakoitsijoille tullut palaute + Haastattelut ja maastohavain- nointi RHK:lle tullut palaute Rakennuttaja - konsultille tullut palaute	4-6 henkilötyö- kuukautta
Lunastukset ja muutto	Lähialue, lunastettavien kiinteistöjen omistajat	0,5 – 2 vuotta lunastusmenet- elyn päättymisen jälkeen	Haastattelu tai kysely	1 – 2 henkilötyökuukautta
Henkilö- ja tavaraliikenteen vaikutukset; melu, yleinen viihtyvyys	Lähialue ja päävaikutus- alue Melumit- taukset liitteestä 4 valituilla kohteilla	Kertaluonteinen	Melumittaukset, haastattelut tai lomakekysely	1,5 henkilötyö- kuukautta Melumittausten kustannukset sisältyvät lunastusmenettelyyn liittyviin kustannuksiin
Asemapaikka- kuntien luonteen muutos	Lähialue ja päävaikutus- alue	Kertaluonteinen, 1 0 vuoden kuluttua rakentamisesta	Haastattelut tai lomakekysely	1 henkilötyökuukausi ja lomakekysely- kulut

Lahden oikoradan sosiaalisten vaikutusten arviointi 2002

Kuva 15. Esimerkki seurannan jäsentämisestä. Lahden oikoradan sosiaalisten vaikutusten arvioinnin yhteydessä esitettiin, mitä asioita radan valmistumisen jälkeen tulisi arvioida. Seuranta kannattaa pohtia jo tiedonkeruuvaiheessa. Jos alun perin kerätty tieto on hyvin jäsenneltyä ja helposti saatavilla, on sitä helppo hyödyntää myös seurannassa. Tiedonkeruuvaiheessa on hyvä miettiä, miten vastaavan tiedon saa haltuunsa jatkossa.

Seurantaohjelmassa on hyvä olla:

- Mitä seurataan? Esim. melutason muutokset, meluntorjunnan onnistuminen, muutokset palvelutasossa, väestörakenteen ja määrän muutokset, syrjäytymisen, osallistumien yhteisön toimintaan jne.
- Kuinka usein seurataan? Esim. kerran, määräajoin, kerran valtuustokaudessa, nimetyin viranomaisen toimesta "jatkuvasti" jne.
- Kenen vastuulla seuranta on? kuka seurannan toteuttaa ja kuka sitä valvoo? Esim. lupaviranomaiset, hankkeesta vastaava, "yleisen mielipiteen painostus"

Seuranta parantaa vaikutusten arviointien laatua. Vain sen avulla voidaan tietää, olivatko vaikutukset sellaisia kuin arvioinnissa oletettiin.

Arviointiselostuksessa voidaan esittää eräänlainen seurannan "ideaalimalli" jossa kuvataan, minkälainen seuranta parhaimmillaan voisi olla tiettyjen resurssien puitteissa. Kun varsinaista seuranta aletaan toteuttaa, voidaan tämä seurantaehdotus ottaa toteuttamisen pohjaksi, mutta seuranta toteutettaisiin käytettävissä olevien tietämyksen ja resurssien pohjalta. Voi olla tarpeellista varata resursseja seurantaan jo itse arviointivaiheessa. Esimerkiksi tietty prosenttiosuus vaikutusten arviointikustannuksista voidaan varata seurannan tekemiseen.

Eri tapoja toteuttaa seuranta

Seurannan tyyppi	Kertaluontoinen seuranta	Jatkuva / toistuva seuranta
Tekijä/kohde		
ihminen, kansalainen, "vaikutuksen kohde"	- keskustelu-/ palautetilaisuus - asukaskysely - haastattelut	- toistuvat asukaskyselyt - lehtikirjoittelun seuraaminen - kuntalaispalautteen antaminen ja seuraaminen - asukkaiden tekemä lupaehtojen seuranta
viranomainen, palveluntuottaja	- evaluaatiotutkimus - kysely / barometri viranomaisille tai palveluiden käyttäjille - havainnointi (esim. liikennekäyttäytymisen tutkiminen)	- tilastoseuranta - indikaattorit - budjettiseuranta - lupaviranomaisen tekemä lupaehtojen seuraaminen - kaavoituksen toteutumisen seuranta

Kuva 14. Seurannan toteuttamisen tapoja. Seuranta voidaan jäsentää esimerkiksi kertaluonteisen tai jatkuvan seurannan sekä tekijän mukaan.

Seurannan toteuttamistapoja kannattaa pohtia sekä vaikutusten kohteena olevien ihmisten kannalta että asiantuntija- tai viranomaisnäkökulmasta. Toinen peruste erotella erilaisia seurantatyyppejä perustuu seurannan jatkuvuuteen. Tämä raja on varsin häilyvä; sekä kertaluontoisissa että toistuvissa seurannoissa voidaan käyttää samoja menetelmiä ja tietolähteitä. Erona on vain seurantakertojen lukumäärä. On myös hyvä erottaa vaikutusten arvioinnin seuranta jatkuvasta, usein lakisääteisestä, viranomaisseurannasta, jota tehdään esim. kun-

nissa. Toki muusta seurannasta saatuja tietoja voidaan käyttää myös vaikutusten seurannassa. Tarkemmin aiheesta ja esimerkkejä: www.stakes.fi/sva/seuranta.htm

Kokemuksia ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arvioinnista

Projektityöntekijä Jouni Mäkäraainen: Ihminen näkyväksi kaavoituksen vaikutusten arvioinnissa

Vuoden 2000 alusta voimaan tulleen maankäyttö- ja rakennuslain mukaan kaavaa laadittaessa tulee arvioida kaavan toteuttamisen vaikutuksia mukaan lukien sosiaalisia vaikutuksia. Kaavoituksen sosiaalisten vaikutusten arvioinnin tehtävänä on arvioida ennalta monialaisesti kaavan mahdollistamien toimintojen vaikutuksia ihmisiin ja ihmisten arkipäiväiseen elämään. Sosiaalisten vaikutusten arvioinnin tehtävänä on osaltaan varmistaa, että suunnittelu edistää turvallisen, terveellisen, viihtyisän, sosiaalisesti toimivan ja eri väestöryhmien tarpeet tyydyttävän elin- ja toimintaympäristön luomista.

Kaavoituksen sosiaalisten vaikutusten arviointi on Suomessa vielä varsin uutta, eikä arviointiin löydy yhtäläisiä toimintaohjeita. Muodostumassa olevat arviointikäytännöt ovat olleet kuntakohtaisia. Yleiset ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arvioinnin periaatteet ovat myös kaavoituksen sosiaalisten vaikutusten arvioinnin lähtökohtia ja takaavat arvioinnin laadun ja luotavuuden.

Jyväskylässä sosiaalisten vaikutusten arviointi on nähty arvokkaaksi osaksi kaupunkisuunnittelua ja sillä on haluttu korostaa inhimillistä näkökulmaa kaavoituksessa. Sosiaalisten vaikutusten arviointia on kehitetty sosiaali- ja terveystalokeskuksen ja kaupunkisuunnittelutoimiston yhteisessä sva-projektissa. Projektin keskeisin tavoite on ollut kaavojen sosiaalisten vaikutusten arviointimallin kehittäminen ja vakiinnuttaminen Jyväskylässä osaksi kaavaprosessia. Jyväskylän kaupungin ja sosiaali- ja terveysministeriön rahoittamasta projektista on saatu käytännön kokemuksia kaavojen sosiaalisten vaikutusten arvioinnista ja siinä käytettävistä työskentelytavoista.

Jyväskylässä sosiaalisten vaikutusten arvioinnin eri vaiheet on sidottu luontevaksi osaksi kaavoituksen työvaiheita ja näin arviointi muodostuu osaksi suunnittelua. Siten arvioinnissa esiin nousevia huomioita on mahdollista hyödyntää jo suunnitteluvaiheessa. Sosiaalisten vaikutusten arvioinnin laajuus ja arvioitavat vaikutukset määräytyvät aina kaavakohtaisesti.

Sosiaalisten vaikutusten arviointi on myös osa sosiaali- ja terveystalokeskuksia. Kaavoittajan ja alueellisten sosiaali- ja terveystalokeskusten yhteistyö takaa alueellisten ominaispiirteiden välittymisen kaavan suunnitteluun ja vaikutusten arviointiin. Sosiaalisten vaikutusten arviointi toimii kaavoittajien ja sosiaali- ja terveystalokeskusten tietopohjan laajentajana ja synnyttää ylisektorista vuoropuhelua. Jyväskylän sva-projektiin osallistuneiden sosiaali- ja terveystalokeskusten kokemukset sosiaalisten vaikutusten arvioinnista ovat olleet rohkaisevia. Yhteistyö on lisännyt viranomaisten tietoa työskentelyalueen nykytilanteesta, tulevaisuudesta ja siihen vaikuttavista tekijöistä.

Postiosoite: PL 275, 40101 JYVÄSKYLÄ
jouni.makarainen@jkl.fi, www.jyvaskyla.fi/kaavoitus/sivut.php/jid/1/grid/5

Toimitusjohtaja Erkki Torppa: Hämeenlinnan hyvinvointikertomus ja -tase

Hämeenlinnan kaupungilla on toteutettu vuosien ajan ehkäisevän työn hankkeita, kuten ehkäisevän sosiaalipolitiikan kuntaprojekti, kaupunkiohjelmatyö, seudullinen sosiaali- ja terveyspoliittinen ohjelma sekä ns. Hämeenlinnan-malli. 1990-luvun lopussa käynnistettiin Sosiaalisten vaikutusten arviointi (SVA)-hanke. Tavoitteena on tuottaa hyvinvoinnin arviointi ja selainen ennuste, joka voitaisiin kytkeä kiinteäksi osaksi kaupungin toiminnan ja talouden suunnittelua. Hankkeen osatavoitteiksi konkretisoitui:

1. Saada SVA näkymään vuosittaisessa toiminta- ja taloussuunnitteluprosessissa koskien kaikkea kaupungin toimintaa ja samalla mm kaikkia hallintokuntia.
2. Luoda kaupungin strategioista lähtevät indikaattorit kuvaamaan kaupunkilaisten hyvinvointia ja suunnitella niiden edellyttämä aineistonkeruu.
3. Seurata valittujen indikaattoreiden avulla vuosittain kuntalaisten hyvinvoinnin tilaa ja kehittymistä ja tuoda sitä koskeva "tase" valtuuston käsiteltäväksi osana tarkastuslautakunnan arviointikertomusta.
4. Luoda hallinnollinen malli ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arvioimiseksi kaikissa kaupunginvaltuuston merkittävissä päätöksissä.

Kytkemällä hyvinvointitase ja -ennuste kiinteäksi osaksi kaupungin vuosittaista toiminnan sekä talouden suunnittelua ja seurantaa, uskomme saavamme uutta ilmettä ja uskottavuutta myös strategiseen kaupunkipolitiikkaan.

Hämeenlinnassa on ollut oivallinen tilaisuus tarkastella laaja-alaisesti eri hallintokutien tekemien päätösten ja toiminnan yhteisvaikutuksia niihin asioihin, jotka valtuusto vuosittain talousarvioissa asettaa. Tällä tavalla myös esim. koulun tuottama tieto siitä, kuinka paljon huolta tunnetaan oppilaista saa yleisempää merkitystä. Tällöin todelliseksi haasteeksi nousee myös tavoitteiden asettaminen. Todellisten vaikutusten aikaansaamiseksi ja arvioimiseksi vuosi on aikajänteenä lyhyt. Niinpä toiminnan suunnittelussa tulisi päästä myös pitkäjänteisiin tavoitteisiin, joiden toteutumista ja vaikutuksia voidaan vuosittaisella taseella seurata.

Jotta hyvinvointitase liitetään riittävän kattavasti kaupungin toimintaan, se raportoidaan aina keväällä tarkastuslautakunnan toimesta kaupunginvaltuustolle tilinpäätöskertomuksen ta-paan. Tämän jälkeen se on yksi osa valtuustoseminaarin keskeistä lähdeaineistoa. Seminaarissa käydään keskustelu seuraavan vuoden toiminnallisista painopisteistä ja tavoitteista.

Hyvinvointitaseesta on vähitellen tulossa yhä enemmän väline myös ylisektorisen johtamisen kehittämiseen. Taseessa tuotetaan tietoa kaupungin ohella myös muiden tahojen tarpeisiin. Tällöin esim. työhallinto, poliisitoimi tai liikenneturva saa tietoa, jota voidaan yhdessä hyödyntää paikallisyhteisön kehittämisessä.

Perusturvakeskus hallintopalvelut
Arvi Kariston katu 2
PL 505, 13111 HML
erkki.torppa@hameenlinna.fi, www.sosiaalikehitys.com/Hyvinvointitase2001.pdf

Sosiaalisihteri Jaana Penttilä "Sosiaalisten vaikutusten arviointi tukee järjestötyön tavoitteita"

Näkövammaisten Keskusliitto ry on ollut mukana valmistelemassa Etelä-Suomen läänin vammaispoliittista ohjelmaa, jonka keskeinen osa sosiaalisten vaikutusten arviointi (SVA) on. Valtakunnallisen vammaisjärjestön näkökulmasta kokemukset SVA:n sisällyttämisestä osaksi ohjelmatyötä ovat positiivisia.

Ohjelmatyössä käytetyt sosiaalisten vaikutusten arvioinnin periaatteet sekä vammaispoliittisen ohjelman päämäärä vammaisten hyvinvoinnin edistäminen ja siihen liittyvät yleiset tavoitteet yhdenvertaisuus, itsenäinen elämä ja voimaantuminen tukevat Näkövammaisten Keskusliiton omia näkövammaisten hyvän elämän toteutumiseen liittyviä tavoitteita.

Sosiaalisten vaikutusten arviointi tulevaisuusorientoituneena menetelmänä auttaa varautumaan ennalta muun muassa vammaisten kuntalaisten sosiaali- ja terveydenhuollon palvelutarpeisiin vastaamiseen. Kun esimerkiksi yli 65-vuotiaiden näkövammaisten lukumäärän oletetaan olevan vuonna 2030 peräti 130 000 nykyisen 70 000 sijasta on välttämätöntä kehittää palvelujärjestelmää suunnitelmallisesti ja vaikutustietoisesti.

Sosiaalisten vaikutusten arviointimenetelmän hyödyntäminen antaa myös erinomaisen mahdollisuuden arvioida julkista sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmää kansalaisten perusoikeuksien toteutumisen valossa. Vammaisten henkilöiden kohdalla usean Suomen perustuslakiin kirjatun perusoikeuden turvaaminen liittyy voimakkaasti siihen kuinka eri palvelujärjestelmät vastaavat yksittäisten vammaisten tarpeisiin. Perusoikeuksista jo yhdenvertaisuussäännös on itsessään sidoksissa moniin viranomaisten tekemiin yksilöhuollon päätöksiin, joilla säädellään yksittäisten vammaisten oikeuksia ja mahdollisuuksia.

Vammaisten hyvinvoinnin ja sen eri osatekijöiden edistämässä sosiaalisten vaikutusten arviointimenetelmän käyttöä puoltaa lisäksi se, että SVA mahdollistaa lainsäädännön noudattamista ja soveltamista säätelevän poliittisen päätöksentekomenettelyn vaikutusten tarkastelun. SVA:n avulla voidaan kattavasti hyödyntää yhteiskunnan eri toimijoiden tietoa, osaamista ja näkemyksiä. Näin SVA:n voidaan osaltaan nähdä varmistavan riittävän laaja-alaisuuden sekä erilaisten ennaltaehkäisevien painotusten sisällyttämisen eri asteisiin päätöksentekoprosesseihin. Erityisen merkittävää on myös se, että oikein toteutettuna SVA kykenee osaltaan edistämään vammaisjärjestöjen yksittäisten jäsenten etujen ja oikeuksien toteutumista nykyistä paremmin.

Näkövammaisten keskusliitto ry
Mäkelänkatu 50
00510 HELSINKI
jaana.penttilä@nkl.fi

Lälininterveystarkastaja Matti Karuvaara "YVA:sta IVA:an lälinssä"

Lälinhallituksen sosiaali- ja terveysosaston tehtävänä on lälin asukkaiden hyvinvoinnin edistämisen lisäksi sosiaali- ja terveydenhuollon sekä ympäristöterveydenhuollon neuvonta, ohjaus ja valvonta.

Erään uuden ulottuvuuden toimintaan toi YVA- lainsäädäntö ja sen mukainen arviointimenetely, missä myös ihmisiin kohdistuvat vaikutukset tulee ennakkoon arvioida ja esittää keinoja haitallisten vaikutusten vähentämiseksi.

Kun puhutaan ympäristövaikutusten arvioinnista niin alkuvaiheessa painopiste arviointimenetelyssä olikin osin vielä on suoranaississa luontoon, kasvi- ja eläinkuntaan ja maisemaan kohdistuvien vaikutusten tarkastelussa ja ihmiseen kohdistuvat vaikutukset jäivät aluksi vähälle huomiolle.

Esimerkkinä voisi mainita, että hanke- YVA:ssa kuvattiin melualueiden laajuutta pinta-aloina, eikä huomioitu altistuvien ihmisten lukumääriä. Nytemmin tilanne on muuttunut ja altistuvat ihmiset ja erityisryhmät otetaan selkeästi arvioinnin kohteeksi.

Toisena esimerkkinä voisi mainita voimalinjan tai tiehankkeen vaikutuspiirissä olevat harvinaiset luontokohteet tai lajit olivat hyvin tarkoin kirjatut ja luetteloitu, mutta häiriintyvät erityiskohteet kuten koulut, päiväkodit saattoivat jäädä ilman erityishuomiota.

Alueellinen ympäristökeskus toimiessaan yhteysviranomaisena pitää yhteyttä sosiaali- ja terveysosastoon ja pyrkii täten saamaan prosessiin lisää sosiaali- ja terveydenhuollon asiantuntemusta. Myös hankevastaavat ovat kutsuneet lälinhallituksen edustajia hankeen seuranta- ja ohjausryhmiin.

Lausunnoissaan sosiaali- ja terveysosasto on pyrkinyt korostamaan paikallisten sosiaali- ja terveysviranomaisten kuulemisen merkitystä, sillä hanke-YVA:ssa paikalliset näkemykset ja kokemukset ovat ensiarvoisia.

Vaikka kehitystä YVA:ssa on tapahtunut IVA:n suuntaan, olisi vielä kehittämistä sosiaalisten ja terveysvaikutusten arviointimenetelyissä ja erityisesti menetelmissä.

Voisi todeta, että hanke- YVA toimii ja huomioi ihmisiin kohdistuvat vaikutukset entistä paremmin, mutta erityisen tärkeää olisi , että niin ohjelmien kuin suunnitelmien laidinnassa sekä muutenkin eriateisen päätöksenteon pohjana tulisi aina olla erilaisten vaikutusten laaja-alainen arviointi.

Itä-Suomen lälinhallitus
Sosiaali- ja terveysosasto
Maaherrankatu 16, PL 50, 50101 Mikkeli
matti.karuvaara@islh.intermin.fi

Sanasto

- Ennakkoarviointi, ennen hankkeen, suunnitelman tai ohjelman toimeenpanoa tapahtuva arviointi. Tarkoituksena on arvioida ohjelman toteutettavuus muun muassa sosiaalisesta, taloudellisesta ja ympäristöllisestä näkökulmasta. Myös ohjelman hyödyllisyyttä ja kannattavuutta tarkastellaan; kuinka ohjelma vastaa sille asetettuihin tavoitteisiin käytettävissä olevien resurssien puitteissa. Ks myös seuranta.
- Sosiaalisten vaikutusten arviointi (SVA) tarkoittaa hankkeen tai toiminnan aiheuttamien ihmisten elinoloihin ja viihtyvyyteen kohdistuvien vaikutusten tunnistamista ja arviointia.
- Terveysvaikutusten arviointi (TVA) tarkoittaa hankkeen tai toiminnan aiheuttamien terveyteen kohdistuvien vaikutusten tunnistamista ja arviointia. Terveys tulee ymmärtää arviointia tehtäessä hyvin laajasti. Arvioinnissa tulee huomioida sekä fyysiseen terveyteen kohdistuvat vaikutukset että terveyden psyykkiseen ja sosiaaliseen puoleen kohdistuvat vaikutukset.
- Osallinen, henkilö, jonka asumiseen, työtekoon tai muihin oloihin (kaava) saattaa huomattavasti vaikuttaa, viranomainen tai yhteisö, jonka toimialaa suunnittelussa käsitellään tai kaava-alueen maanomistaja.
- Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi (IVA), on ennakkoon tehtävää arviointia päätöksen vaikutuksista ihmisten terveyteen ja hyvinvointiin. Sisältää sekä sosiaalisten vaikutusten arvioinnin (SVA) että terveysvaikutusten arvioinnin (TVA).
- Suunnitelmien ja ohjelmien vaikutusten arviointi (SOVA) on jäsenelty, systemaattinen ja kokonaisvaltainen prosessi, jossa arvioidaan ennalta suunnitelman tai ohjelman ja niiden vaihtoehtojen vaikutuksia.
- Kaavoitus, kaavoituksen avulla määritellään asumisen, työpaikkojen, palveluiden, liikenteen, viher- ja suojelualueiden sekä muiden alueiden ja toimintojen sijoittuminen.
- Lupaviranomainen eli Yhteysviranomainen on viranomainen, joka huolehtii siitä lakisääteisen YVA -menettelyn järjestämisestä (YVA -laki 2 § 6 kohta). Lähes aina yhteysviranomaisena YVA -menettelyssä toimii alueellinen ympäristökeskus.
- Indikaattori tiivistää suuria, eri tietovarastoissa olevia tietoja helpommin hallittavaan ja ymmärrettävään muotoon.
- Skenaario on kertomus, joka kuvaa haluttua tai vältettävää tulevaisuutta ja sen perusteita. Skenaario on myös tulevaisuuden tekemisen käsikirjoitus.
- Seuranta, jälkikäteisarviointi, päätöksen toteutuksen jälkeinen arviointi, post ante -arviointi.
- Osallistaminen, empowerment, voimaannuttaminen, osallistumisen tukemista niin, että ihminen täysivaltaistuu, lisää ihmisen voimavaroja vaikuttaa kohtaloonsa.

Lisätietoa

www.stakes.fi/sva

www.stakes.fi/sva/huia

- Alasuutari P. (1999). Laadullinen tutkimus. Osuuskunta Vastapaino, Tampere.
- Alkula T., Pöntinen S., P. Ylöstalo (1999). Sosiaalitutkimuksen kvantitatiiviset menetelmät. WSOY, Juva.
- Barrow C.J. (1997). Environmental and Social Impact Assessment – an Introduction. Arnold, Lontoo.
- Barrow C.J. (2000). Social Impact Assessment – an Introduction. Arnold, Lontoo.
- Becker H. (1997). Social Impact assessment: method and experience in Europe, North America and the developing world. University College London Press, Lontoo.
- Burdge R.J. (1994). A Conceptual Approach to Social Impact Assessment: a collection of writings by Rabel J. Burdge and colleagues. Social Ecology Press, Middleton.
- Breeze C.H., K. Lock (2001). Health impact assessment as part of strategic environmental assessment. Advanced copy, November 2001. World Health Organization.
- British Medical Association (1998). Health & environmental impact assessment : An integrated approach. Earthscan Publications Ltd, London.
- Eskola J., J. Suoranta (1998). Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino: Tampere.
- EU-direktiivi: <http://www.ymparisto.fi/poltavo/yva/direk.htm>
- Haverinen R. (1999): Vuorovaikutuksen jäsentäminen ympäristövaikutusten arvioinnissa. Ympäristöopas 64. Suomen Ympäristökeskus.
- Horelli L., J. Roininen (1998). Rakennepolitiikan tasa-arvoarviointi. ESR-julkaistut 32/98.
- Hirsijärvi S., H. Hurme (2000). Tutkimushaastattelu: teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki, University Press, 2000.
- Scott-Samuel A., Birley M., K. Ardern (2001). The Merseyside Guidelines for Health Impact Assessment. International Health Impact Assessment Consortium.
- Maankäyttö- ja rakennuslaki (132/1999): <http://finlex.edita.fi>.
- Mäkelä K. (1992). Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki, Gaudeamus.
- Närhi K. (1996). Sosiaalisten vaikutusten arviointi ekososiaalisen sosiaalityön väli-
neenä. Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 1996:7.
- Perttilä K., J. Lehto (1997). Terveys perusteluna kunnallisessa päätöksenteossa. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti 34: 121-133.
- Savolainen-Mäntyjärvi R., T. Kauppinen (2000). Koettu terveys ympäristövaikutusten arvioinnissa. Stakes.
- Scott-Samuel A., Birley M., K. Ardern (2001). The Merseyside Guidelines for Health Impact Assessment. International Health Impact Assessment Consortium.
- Terveysuojelulaki (763/1994): <http://finlex.edita.fi>.
- Tielaitos (1994). Mieli- ja asennetieto tiensuunnittelun laatujärjestelmässä. Tiedonhankintaopas tiensuunnittelijalle. Tielaitoksen selvityksiä 56/1994.
- Tielaitos (1997). Vuoropuheluopas. Tielaitoksen selvityksiä 14/1997.

- Turtiainen M. (1999). Vertailu ympäristövaikutusten arviointimenettelyssä. Ympäristöministeriö, Alueidenkäytön osasto, Suomen ympäristö 391.
- Vanclay F. (2002). Conceptualising social impacts. *Environmental Impact Assessment Review* 22(3): 183-211.
- Välimäki J., T. Kauppinen (2000). Ympäristövaikutuksia arvioidaan -missä on ihminen? *Stakes Raportteja* 246.
- Ympäristöministeriö (2003) Ympäristövaikutusten arviointi.
<http://www.ymparisto.fi/poltavo/yva/index.htm>
- West Midlands Directors of Public Health Group (2001). Using Health Impact Assessment to make Better Decisions. A simple guide.
- YVA-laki (468/1994), YVA-lain muutos (267/1999) ja Asetus (268/1999):
<http://finlex.edita.fi>.

Esimerkkien lähteet:

- Etelä-Suomen lääninhallitus (2003). Erilaisuus on normaalia. Etelä-Suomen läänin vammaispoliittinen ohjelma vuosille 2003-2006. Etelä-Suomen lääninhallituksen julkaisuja 2002.
- Helsingin kaupunki (2002). Helsingin Yleiskaava 2002, ehdotus, Selostus. 19.12.2002. Yleissuunnitteluosasto. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisuja 2002:17.
- Jaakko Pöyry Infra, Maa ja Vesi Oy & LT-Konsultit Oy (2002). Kerava–Lahti-oikoradan sosiaalisten vaikutusten arviointi.
- Oy VR-rata AB, Vantaan kaupunki, Ratahallintokeskus (2001). Marja-rata. Ympäristövaikutusten arviointiselostus. LT-konsultit Oy, Maa ja Vesi Oy.
- Sipoon kunta (1997). Söderkullan osayleiskaava kehityskuva 1997. Maa ja Vesi Oy. Luonnos 1.9.1997.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (1998). Alkoholijuomien hintatason alenemisen yhteiskunnalliset vaikutukset. Arviot Suomen alkoholioloista vuonna 2004 kolmen erilaisen alkoholiveron alentamisvaihtoehdon mukaan. Sosiaali- ja terveysministeriön Julkaisuja 1998:1.
- Ympäristöministeriö (1998). Ympäristöministeriön päätös ympäristövaikutusten arviointimenettelyn soveltamisesta. 14.8.1998. Dnr 3,4,7/556/98.

Liite I. Tietojen hankinta- ja käsittelymenetelmiä arvioinnin eri vaiheissa

Seuraavassa taulukossa on esimerkinomaisesti eri arvioinneissa käytettyjä tietojen hankinta- ja käsittelymenetelmiä arvioinnin eri vaiheissa

Arvioinnin vaiheet	Esimerkkejä menetelmiksi
Tarpeellisuuden tunnistaminen ja arvioinnin suunnittelu	asiantuntija-arvio, ohjausryhmä, karttatarkastelu, alustava maastokäynti, ajatusten kenttä, matriisi arvioinnin tarpeellisuudesta, ryhmäkeskustelu, media-analyysi, kävelykierros, aloituskokous, osallistumis- ja arviointisuunnitelma
Tietojen kerääminen	tilastojen ja selvitysten käyttö, kartat, kiinteistörekisteri, ilmakuvatulkinta, paikkatietoanalyysi, kustannustiedot, mallit, kysely ja haastattelumenetelmät, keskusteluryhmä, aluekuvaus, kartoitukset, kävelykierros, reittiselvitys, kohteeseen tutustuminen, havainnointi, havainnollistaminen, tilainventointi, elämäkerrat, henkilökuvaus, valokuvaus, kehittävä työntutkimus, muistutus, lausunto, palautekortti, tavoiteraportti koululaiset ja opiskelijat tietojen kerääjinä, kotipalvelu-, neuvolaverkosto tiedon kerääjinä ja välittäjinä
Vaikutusten tunnistaminen ja rajaaminen	tarkistuslistat, matriisit, yleisöpalautte, haastattelut, kyselyt, pienryhmät, tuplatiimi, yleisötilaisuudet, neuvottelut, henkilökohtaiset yhteydenotot, tutustuminen kohteeseen, mielipiteet ja lausunnot, , tavoitteiden ja strategioiden konkretisointi ja priorisointi, kehittävä työntutkimus, asiantuntija-arviot, viestintämalli, ajatusten kenttä, tavoite-/ideointikeskustelut
Vaihtoehtojen tunnistaminen ja kuvaaminen	yleisöpalautte, asiantuntija-arviot, tarkistuslistat, matriisit, kysely- ja haastattelumenetelmät, pienryhmäkeskustelut, yhteistyöryhmä, kuvamontaasit, ongelmakohtien määrittely, nykytilanteen huomioiminen, asiantuntijalausunnot, havainnekuvat
Vaihtoehtojen ja vaikutusten arviointi	pienryhmäkeskustelut, asiantuntija-arvio, kysely, havainnollistaminen (esim. vertailutaulukko), erittelevä menetelmä, toiminto-tavoite -analyysi, kustannusvertailumenetelmät, tiedotustilaisuus, tiedotusvälineiden käyttö, asiantuntijalausunnot
Raportointi	yhteistyöryhmä, havainnollistaminen(esim. kuvat, taulukot, vaihtoehtojen vahvuudet ja heikkoudet), tiedote, kaavaselostus, raportointi, www-sivut, näyttelyt, näytelmät, sosiodraama
Seuranta	turvamääräysten mukainen seuranta, tutkimushanke eri menettelyjen läpiviennin kokemisesta, seurantalomake, yhteistyöryhmä, kaavan ajanmukaisuuden arviointi, toteutumisen seuranta

Liite 2. Tarkistuslista päätösten vaikutuksista ihmisiin

Vaikutukset väestöön
väestön määrä ja rakenne
muutos erityisten väestöryhmien kannalta (heikoimmassa asemassa olevat, iäkkäät, vammaiset ja lapset)
alueellinen, sosiaalinen ja sukupuolten välinen tasa-arvo

Vaikutukset terveyteen
onnettomuus- ja tapaturmariskit
ilman epäpuhtauksista (pöly, haju, kaasut) aiheutuvat haitat
melusta johtuvat haitat
talousveden laadusta johtuvat haitat
elintarvikkeiden laadusta johtuvat haitat
säteilyaltistuksen lisääntymisestä johtuvat haitat

Vaikutukset asumiseen ja liikkumiseen
esteettömyys
asumisen viihtyisyys ja terveellisyys
asuinalueiden pirstoutuminen
maankäytön muodot
asuntojen ja kiinteistöjen käyttömuodot ja arvo
liikkumismahdollisuudet

Vaikutukset talouteen ja palveluihin
työllisyys/työttömyys
elinkeinorakenne, työpaikkojen määrä, työpaikkaomavaraisuus
tulotaso ja –rakenne
varallisuusolot ja –rakenne
elinkustannukset
julkinen ja yksityinen palvelurakenne (esim. terveystalot, asunto- ja vapaa-ajan palvelut, koulutus, liikenne ja liikkuminen, kauppa)
palveluiden saavutettavuus

Vaikutukset yhteisöön ja alueeseen
arvot, normit ja käyttäytyminen
elämänlaatu, -tapa
alueen julkinen kuva
turvallisuus
sosiaaliset suhteet, väestöryhmien asema ja keskinäiset suhteet
yhteenkuuluvuus, alueidentiteetti, samaistuminen
viihtyvyys, virikkeellisyys ja virkistysmahdollisuudet
asukkaiden luontosuhde
alueen esteettisyys (kauneus, näköala, maisema)
kulttuurihistorialliset kohteet

Vaikutukset asenteisiin ja ristiriitoihin
asenteet toimea kohtaan
intressiryhmien väliset ristiriidat
käsitykset turvallisuus- ja terveysterveistä
vaikutuksia koskevat ristiriidat

Vaikutukset osallisuuteen
osallistuminen päätöksentekoon ja vaikuttaminen
tiedonsaanti (tietoyhteydet)
vaikutukset organisaatioihin ja instituutioihin